

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑΙ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΑΙ
ΤΕΧΝΙΚΑΙ

ΣΠΟΥΔΑΙ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΑ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΗΣ ΕΝ ΠΕΙΡΑΙΕΙ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΝ ΕΤΟΣ
1968

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1968

ΙΗ'
ΤΟΜΟΣ

ΑΡΙΘ.
ΤΕΥΧΟΥΣ 6

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΡΙΣΤΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Υπό ΡΑΦΑΗΛ ΔΗΜΟΥ

Όμοτίμου Καθηγητού τῆς Φιλοσοφίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Harvard

Κατὰ μετάφρασιν ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Χ. ΠΟΥΡΗ

Ἡ πολιτικὴ δημοκρατία, ὁ προτεσταντισμός, ἡ κεφαλαιοκρατία, ἡ ἐπιστήμη καὶ τὰ νέα πεδία γνώσεως εἶναι, ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις, ἔκφρασις μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἱστορικῆς τάσεως. Ἄπαντα τὰ ἀνωτέρω ἀγγέλου τὴν ἀνοδοῦ τοῦ ἀτομικισμοῦ (ἀτομοκρατίας) καὶ τὴν παρακμὴν τῆς ἀπολυταρχίας, ἣτις ἐχαρακτήρισε τὸ πέρασμα τοῦ Μεσαίωνος. Ἡ ἐπιχειρήσις—τόσον εἰς τὴν σκέψιν ὅσον καὶ εἰς τὴν πράξιν—κατέστη βαθμιαίως ἰδιοκτησία μεμονωμένων ἀτόμων,

Σημ. Συντάξεως: Ὁ Ραφαὴλ Δῆμος (ἡ Δημητρακόπουλος) ἐγεννήθη εἰς Σμύρνην τὴν 23 Ἰαν. 1892 καὶ ἀπέθανεν ἐπὶ τοῦ ἀτμοπλοίου «Βασίλισσα Ἄννα Μαρία», ἐν πλῶ, εἰς τὸν Ἀτλαντικὸν Ὠκεανόν, τὴν 8 Αὐγ. 1968. Οὗτος ἐσπούδασε φιλολογίαν καὶ φιλοσοφίαν εἰς τὰ Πανεπιστήμια Σορβόνης, Καϊμπριτζ καὶ Χάρβαρντ. Μετὰ τὴν ἀναγόρευσίν του εἰς διδάκτορα, ἀνεδείχθη ἀκαδημαϊκῶς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Χάρβαρντ, γενόμενος τὸ 1921 Ἐπιμεδάκτορα, ἀνεδείχθη ἀκαδημαϊκῶς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Χάρβαρντ, καὶ τὸ 1948 τακτικὸς Καθηγητὴς λητής, τὸ 1927 Ὑφηγητής, τὸ 1936 ἔκτακτος Καθηγητὴς καὶ τὸ 1948 τακτικὸς Καθηγητὴς τῆς ἔδρας Alford, ἥτις τῆς φυσικῆς θρησκείας, τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἐκπολιτιστικῆς πολιτικῆς. Τὸ 1962, καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ ὁρίου ἡλικίας, ἀνηγορεύθη εἰς ὁμότιμον καθηγητὴν τοῦ Χάρβαρντ, ἔκτοτε δὲ καὶ μέχρι τοῦ 1947 ἐδίδαξε φιλοσοφίαν εἰς τὰ Πανεπιστήμια Βάντερμπιλτ καὶ Νάσβιλλ τῶν Η.Π.Α., ὡς καὶ Μακγκιλλ καὶ Μοντρεάλ τοῦ Καναδά. Οὗτος ἐδημοσίευσεν ἑλληνιστὶ καὶ ἀγγλιστὶ πλείστας ἐργασίας, ἀξιολογώτερα τῶν ὁποίων εἶναι ἡ ἐδημοσίευσεν ἑλληνιστὶ καὶ ἀγγλιστὶ πλείστας ἐργασίας, ἀξιολογώτερα τῶν ὁποίων εἶναι ἡ αὐτοτελὴς τοιαύτη «φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος», ὡς καὶ αἱ μεταφράσεις του εἰς τὴν ἀγγλικὴν τῶν ἔργων τοῦ Πλάτωνος. Ὑπῆρξεν ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ τακτικὸν μέλος τῆς Ἀμερικανικῆς Φιλοσοφικῆς Ἑταιρίας. Τὸ 1950 ἀνηγορεύθη ἐπίτιμος διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, πρὸ τινῶν δὲ ἐτῶν ἐτιμήθη μετὰ τὸν «Ταξιάρχην τοῦ Φοίνικος».

Τὸ 1968 οὗτος ἐγκατεστάθη μονίμως εἰς Ἀθήνας. Ἐγγραφεῖς συνδρομητῆς τῶν «Σπουδῶν» καὶ ἐκτιμήσας αὐτάς, ἤρχισε νὰ συνεργάζεται διὰ τῆς παρουσίας, ὅλως σημαντικῆς, προσφορᾶς του. Δυστυχῶς, τόσον ταχέως ἐγκατέλειψε τὸν κόσμον τοῦτον καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἐπιστῆμη ἐστερήθη τῆς περαιτέρω συμβολῆς του.

Ὡς ὀρειβάτης καὶ φιλόσοφος ὁ καθηγητὴς Δῆμος, εἶχεν ἀναπτύξει τὴν ἰκανότητα νὰ ἴσταται ἐπὶ κορυφῶν καὶ ἐκεῖθεν νὰ ἐπισκοπῇ τὴν περίξ αὐτοῦ ἐκτινομένην ἐπιστημονικὴν περιοχὴν. Ἐν τῇ ἐπισκοπῇ προβλημάτων σχετικῶν πρὸς τὴν αὐτοτιμωρίαν τῶν ἀτόμων καὶ τῶν κοινωνιῶν, διὰ τοῦ τρόπου καθ' ὃν λειτουργεῖ τὸ σύστημά μας τῆς ἀρίστης κοινωνίας, ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς ἀναγνωρίζει τὰς δυσκολίας ἐπιλύσεών των, καὶ εἰσηγείται ἐποικοδομητικὰς προτάσεις.

ἀντὶ τῶν ὀλίγων κεντρικῶν ομάδων. Κατὰ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τρόπον, καθ' ὅσον ὁ διαμαρτυρούμενος ἐμμένει εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῆς Βίβλου διὰ τὸν ἑαυτὸν του, οὕτω καὶ ὁ ἐπιστήμων ἐμμένει εἰς τὴν μελέτην τοῦ βιβλίου τῆς φύσεως διὰ τὸν ἑαυτὸν του.

Οὕτω, μὲ τὴν ἀνάδυσιν τοῦ νέου κόσμου : Εἰς τὴν πολιτικὴν, ἐν πλῆθος ἀντιμαχομένων ἔθνων ἤκμασε καὶ ἐντὸς τῶν ἔθνων ἐν πλῆθος πολιτικῶν κομμάτων· εἰς τὴν θρησκείαν, αἱ προτεσταντικαὶ αἱρέσεις ἐπολλαπλασιάσθησαν ἀπεριορίστως· εἰς τὸν οἰκονομικὸν χῶρον, ὁ ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν διαφόρων μονάδων ἀνεπτύχθη· εἰς τὸν χῶρον τῆς γνώσεως, ἡ ὑψικάρηνος μεσαιωνικὴ σύνθεσις διεσπάρθη εἰς διαφόρους ἀσχέτους εἰδικότητας τῆς ἐπιστήμης. Τὸ ἄνευ ραφῆς ἔνδυμα τῆς γνώσεως καὶ τῆς κοινωνίας, ἐσχίσθη εἰς τεμάχια.

Ἐν ὀλίγοις—καὶ ὑπὸ μίαν ἔννοιαν—τὸ χάος ἀντικατέστησε τὸ σύμπαν. Ἐν τούτοις, τὸ χάος μὲ τὴν ἐλευθερίαν του κατέστη δημιουργικόν, ὡς συνέβη καὶ εἰς τὰς μυθικὰς κοσμογονίας. Ὁ ἀτομικισμὸς εἶναι τὸ πρόσωπον τῆς Ἑλένης, ἣτις καθήλκυσε (ἢ ἔθεσε εἰς κίνησιν) τὰ χίλια πλοῖα τοῦ συγχρόνου δυτικοῦ πολιτισμοῦ.

ἘΑτομικισμὸς καὶ μεταβολὴ

Ἐνῶ ἡ ἀπολυταρχία εἶναι προσκεκολλημένη εἰς ἓν μοναδικὸν πρότυπον, ἢ εἰς ἓν σταθερὸν δόγμα, ὁ ἀτομικισμὸς εἶναι πειραματικὸς, δοκιμαστικὸς καὶ εὐμετάβλητος. Ἐπιστήμη, λ.χ., εἶναι καινοτομία, δηλαδὴ διαρκῆς ἀναθεώρησις τῶν παλαιῶν θεωριῶν καὶ προαγωγή τῶν νεωτερισμῶν. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἡ ἐπιχειρηματικὴ δραστηριότης ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐπίτευξιν καὶ ἐτέρων τινῶν, ἐκτὸς τῆς αὐξήσεως τῆς παραγωγῆς τῶν ὑφισταμένων τύπων προϊόντων· αὕτη δημιουργεῖ νέους τύπους προϊόντων καὶ νέα πρότυπα ἐπιχειρήσεων. Ὅπως ἡ ἐπιστήμη εἶναι πειραματικὴ, ὑποβάλλουσα εἰς βάσανον τὰς θεωρίας βάσει τῶν παρατηρουμένων γεγονότων, οὕτω καὶ ἡ δημοκρατία εἶναι πειραματικὴ, θέτουσα τὸ ἓν κόμμα ἀντιμέτωπον τοῦ ἑτέρου κατὰ τὰς ἐκλογάς.

ἘΑνοικτὰ συστήματα

Ὁ Karl Popper εἰσήγαγε τὴν ἀνεκτίμητον ἔννοιαν τῆς *ἀνοικτῆς κοινωνίας*, εἰς τὸ λαμπρὸν του ἔργον τὸ φέρον τὸν αὐτὸν τίτλον (1). Ἡ κλειστὴ κοινωνία, ἔχουσα κλείσει τὰς θύρας της εἰς οἰαδήποτε νέα πρότυπα, διάκειται ἐχθρικῶς πρὸς τὴν μεταβολήν, ἐνῶ ἡ ἀνοικτὴ κοινωνία εἶναι ρευστὴ, ἐπειδὴ εἶναι φιλόξενος τῶν ἐναλλακτικῶν προτύπων ζωῆς. Ὅμοίως, εἰς κλειστὸς νοῦς εἶναι δογματικὸς, ἀρκούμενος εἰς ὅ,τι θεωρεῖται ὡς ἀπολύτως ἀληθές, ἐνῶ ὁ ἀνοικτὸς νοῦς ὑποδέχεται φιλοφρόνως τὴν ἀντιλογίαν καὶ τὴν ἀμφισβήτησιν. Ἡ τοιαύτη ποικιλία τῶν δογμάτων εἶναι ὡς ὁ ἀνταγωνισμὸς εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις, ἐνῶ ἡ διανοητικὴ ἀπολυταρχία εἶναι μονοπωλιακὴ.

1) *Open Society and Its Enemies* (Princeton University Press, 1950).

Ἡ δημοκρατία εἶναι ἐν ἀνοικτὸν πολιτικὸν σύστημα. Ὑπάρχει πάντοτε ἡ δυνατότης, ὅπως ἡ μειοψηφία καταστῆ πλειοψηφία καὶ οὕτω νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὴν ἐξουσίαν ἐτέρα κυβερνήσεως. Ὁ πολίτης μίᾳ μονολιθικῆς κυβερνήσεως, δὲν ἔχει ἐναλλακτικούς τρόπους δράσεως, εἰς τὴν δημοκρατίαν, ὅμως, ὁ ψηφοφόρος ἔχει ποικιλίαν κομμάτων μεταξὺ τῶν ὁποίων δύναται νὰ ἐπιλέξῃ. Ἀντιστοιχῶς, ἡ ἐλευθέρᾳ ἐπιχειρήσεις εἶναι μία ἀνοικτὴ οἰκονομία· ὁ καταναλωτὴς δύναται νὰ ἐπιλέξῃ οἰουδήποτε τῶν πολλῶν τύπων προϊόντος ἐπιθυμῆ, εἰς τὸ κατὰσθημα τῆς ἀρρεσκείας του. Ἡ ὀλοκληρωτικὴ οἰκονομία προσφέρει μόνον ἓνα τύπον προϊόντος, διατιθέμενον εἰς ἓνα μόνον κατὰσθημα, οὕτως εἰπεῖν, καὶ δὲν ὑπάρχει διὰ τὸ κοινὸν ἐναλλακτικὴ λύσις εἰμὴ μόνον μία· ἢ τὸ ἀγοράζει ἢ μένει χωρὶς τὸ ἐν λόγῳ προϊόν.

Ἐλεγχοὶ καὶ ἰσορροπίαι δυνάμεων

Ἡ διαίρεσις τῶν δυνάμεων, τὸ σύστημα τῶν ἐλέγχων καὶ τῶν ἰσορροπιῶν, εἶναι ἡ ἔκφρασις εἰς τὸν χῶρον τῆς κυβερνήσεως τοῦ δόγματος, κατὰ τὸ ὁποῖον τὸ μονοπῶλιον εἶναι ἐπικίνδυνον εἰς ὅλα τὰ πεδία τῆς ἀνθρωπίνης δράσεως. Τὰ ἀνθρώπινα ὄντα εἶναι πεπερασμένα, ὑποκείμενα εἰς τοὺς πειρασμούς τῆς ὑπερηφανείας καὶ τῆς δυνάμεως καὶ σχετικῶς ἀπαίδευτα. Ἐν ἑκάστῳ ἄτομον ἔχει ἀνάγκη τῶν ἐτέρων ἀτόμων, ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τὸν ἔλεγχον τῶν ἐνεργειῶν του, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τὴν ἀντιστάθμισιν τῆς ἀνεπαρκείας του.

Εἰς τὴν σφαῖραν τῆς διανοητικῆς σκέψεως, ἔχω ἀνάγκη τῆς κριτικῆς καὶ σεῖς τῆς ἰδικῆς μου. Εἰς τὴν κυβέρνησιν, ἡ δημοκρατία παρέχει μίαν ὁμοίαν ροὴν κριτικῆς ἀπὸ πᾶσαν κατεύθυνσιν. Οὐδεὶς ἄρχων, ἀκόμη καὶ ὁ σοφώτερος, εἶναι κάτοχος ὅλων τῶν ἀπαιτουμένων γνώσεων. Οὐδεὶς ἄρχων, ὅσον καλὸς καὶ ἐὰν εἶναι, εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὴν ἀπόκτησιν ὑπ' αὐτοῦ ὀλοκλήρου τῆς δυνάμεως. Εἰς μίαν κυβέρνησιν ἀποτελουμένην ὑπὸ πολλῶν ἀτόμων, καθίσταται δυνατόν, ἡ περιορισμένη προσωπικὴ ἄποψις ἑνὸς συγκεκριμένου ἀτόμου νὰ συμπληρωθῇ ὑπὸ τῶν ἐξ ἴσου πεπερασμένων γνωμῶν τῶν λοιπῶν ἀτόμων.

Εἰς τὴν οἰκονομικὴν σφαῖραν, ἡ αὐτὴ ἀρχὴ ὑποδηλοῖ, ὅτι οὐδεμία ἐπιχειρήσεις θὰ πρέπει νὰ εἶναι τόσοσ δυνατὴ, ὥστε νὰ ἀγνοῇ τοὺς ἐλέγχους τῶν λοιπῶν οἰκονομικῶν μονάδων ἢ τῶν λοιπῶν κοινωνικῶν ὀργανισμῶν ἢ τῆς κοινωνίας ἐν τῷ συνόλῳ τῆς. Ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν ἐπιχειρήσεων εἶναι, μὲ τὸν ἰδικόν του τρόπον, ἡ ἀμοιβαία κριτικὴ εἰς τὸν χῶρον τῆς γνώσεως.

Εἶδη ἐλευθερίας τῆς αὐτῆς μορφῆς

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συναγεται ὅτι ἡ ἐλευθερία τῆς σκέψεως καὶ ἡ ἐλευθερία τῆς ἐπιχειρηματικῆς δραστηριότητος δὲν εἶναι καὶ τόσοσ διαφορετικὰ πράγματα. Εἰς ἀμφοτέρας, τὸ ἄτομον ἐκτίθεται εἰς ποικιλίαν ἐναλλακτικῶν τρόπων ἐνεργείας. Εἰς ἀμφοτέρας ὑπάρχει ἡ προστριβὴ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ καὶ ὁ σπινθηρ τῆς προόδου ὅστις τὸν γενᾶ. Ἀμφοτέρα κηρύττουν τὴν ἀνάγκη ὑπάρ-

ξεως ἐλευθέρας ἀγορᾶς· εἰς τὰς ἰδέας ἢ μία καὶ εἰς τὰ ἀγαθὰ ἢ ἕτερα. Ἐν τούτοις, εἰς κεκαλυμμένους πόλεμος μαίνεται μεταξύ τοῦ ἐπιχειρηματίου καὶ τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ, ἐκάστης πλευρᾶς ἀπαιτούσης αὐστηρὸν ἀκρωτηριασμόν, ἐὰν ὄχι κατάρρησιν, τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ ἑτέρου :

Ὁ ἐπιχειρηματίας, μολονότι ἐμμένει εἰς τὴν ἀνυπαρξίαν ἐλέγχου διὰ τὸν ἑαυτὸν του, ὑποστηρίζει τὸν περιορισμὸν τῆς ἀκαδημαϊκῆς ἐλευθερίας. Ἀντιστρόφως, ὁ διανοούμενος εἶναι ἐπιρρεπὴς πρὸς τὴν κατακραυγὴν διὰ τὸν πολιτικὸν ἔλεγχον τῆς ἐπιχειρήσεως, μολονότι ἐνεργητικῶς ὑποστηρίζει τὴν ἐλευθερίαν τῆς σκέψεως.

Ὁ ἐπιχειρηματίας καὶ εἰς τὴν πραγματικότητα ὁ κοινὸς πολίτης, θὰ ὑποδείξῃ ὅτι ἡ ἐλευθερία τοῦ λόγου καὶ τῆς σκέψεως δυνατὸν νὰ ὀδηγήσῃ εἰς ἐπικινδύνους καὶ πεπλανημένας ἀπόψεις. Ὁ καθηγητὴς ἐπιμένει ὅτι ἀδέσμευτος ἐπιχειρήσεις ὀδηγεῖ συχνάκις εἰς τὴν ἀσπλαχνίαν καὶ εἰς τὴν κοινωνικὴν ἀδικίαν.

Ὁ ἐπιχειρηματίας ὑπερασπίζεται τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐπιχειρήσεώς του, διατεινόμενος ὅτι τὰ τοιαῦτα κακὰ εἶναι ἡ ἐλαχίστη τιμὴ τὴν ὁποίαν ὑποχρεούμεθα νὰ πληρώσωμεν δι' αὐτὴν τὴν ἐλευθέρωσιν τῆς δραστηριότητος, ἥτις ἐξασφαλίζει τὴν μεγίστην δυνατὴν παραγωγικότητα. Κατὰ παρόμοιον τρόπον, ὁ ἀκαδημαϊκὸς ὑποστηρίζει ὅτι τυχαία λάθη—τὰ λάθη του—εἶναι τὸ μικρότερον κόστος, τὸ ὅποιον πρέπει νὰ ὑποστῶμεν δι' αὐτὴν τὴν ἐλευθέραν ἀγορὰν τῶν ἰδεῶν, αἵτινες ἐξασφαλίζουν τὴν ἐπίτευξιν τῆς ἀληθείας εἰς τὸ μέγιστον.

Εἶναι καιρὸς πλέον νὰ συναφθῇ ἀνακαχῆ εἰς αὐτὸν τὸν ψυχρὸν πόλεμον. Θεωροῦμεν σκότιμον νὰ ὑπομνήσωμεν εἰς τὸν ἐπιχειρηματίαν ὅτι ἡ ἀκαδημαϊκὴ ἐλευθερία εἶναι σχεδὸν τὸ τελευταῖον ἐναπομένον φρούριον τῆς ἐλευθέρας ἐπιχειρήσεως· θὰ ἔδει νὰ ὑπομνησθῇ εἰς τὸν ἀκαδημαϊκὸν ὅτι, *ceteris paribus*, ἡ ἐλευθερία εἰς τὴν ὑλικὴν παραγωγὴν εἶναι προτιμότερα τῆς ἀπουσίας της. Λέγων τοῦτο, δὲν ἐννοῶ, ὅτι ἀρνοῦμαι τὴν ἀνάγκην ἐπιβολῆς κανονισμῶν καὶ ἐλέγχων, ἐδῶ καὶ ἐκεῖ εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις. Περὶ τούτου θὰ ἔχω νὰ προσθέσω σχόλιά τινα κατωτέρω. Οὐχ ἦττον, ὅμως, ὁ ἔσωθεν ἔλεγχος καὶ ἡ αὐτοπειθαρχία, ὅταν δύνανται νὰ ἐπιβληθοῦν, εἶναι προτιμότερα τοῦ ἔσωθεν ἐλέγχου.

Ἐποστηρίζεται, πολλάκις ὄχι ἀδίκως, ὅτι ὁ ἐπιχειρηματίας, ὅστις ὀμιλεῖ περὶ τῆς ἐλευθέρας ἐπιχειρήσεως, ἀποσκοπεῖ εἰς τὴν πραγματικότητα εἰς τὴν ἐγκαθίδρυσιν μονοπωλίου. Ἄλλ' εἶναι ἐπίσης ἀληθὲς ὅτι ὁ διανοούμενος ὅστις ἐμμένει εἰς τὸ δίκαιον τοῦ διαφωνεῖν, ὡσάκις εὐρίσκειται εἰς μειονεκτικὴν θέσιν τείνει νὰ καταστῇ ἀπολυταρχικὸς καὶ μισαλλόδοξος ἐναντι τῶν ἀντιθέτων ἀντιλήψεων, ὅταν ἡ ἰδικὴ του γνώμη γίνεται γενικῶς ἀποδεκτὴ. Μία ἰδέα, ἥτις ἐπικρατεῖ τείνει νὰ καταστῇ δόγμα· μία ἐπιχειρήσις, ἥτις ἐπιτυγχάνει τῶν σκοπῶν της τείνει νὰ καταστῇ κυρίαρχος. Εἶναι ἴδιον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως νὰ μὴ ἐπιθυμῇ ἐλευθερίαν δι' οὐδένα, ἀλλὰ μόνον διὰ τὸν ἑαυτὸν της. Ὁ Kipling ἔγραψε κάποτε μίαν ἱστορίαν μὲ τὸν τίτλον «Ὁ ἄνθρωπος ποῦ ἤθελε νὰ γίνῃ βασιλεὺς». Τώρα, ὁ ἐν λόγῳ ἄνθρωπος εἶναι ὁ καθείς μας.

Ὡς συμβαίνει εἰς πολλοὺς πολέμους, μέγα μέρος ἀνεπισημῶν συναλλα-

γῶν συνεχίζεται μεταξύ τῶν ἀντιμαχομένων μερῶν. Ὁ ἐπιχειρηματίας ἐμπι-
στεύεται τὰ τέκνα του εἰς τὸν ἐπιπόλοιον καθηγητὴν διὰ τὴν ἐκπαίδευσίν των·
καὶ ὁ τελευταῖος λαμβάνει χρήματα διὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ παρεχομένην παιδείαν
καὶ ἀγοράζει τὰ κτίρια τοῦ σχολείου του ἀπὸ τὸν ἐπιχειρηματίαν. Εἰς τὴν
οὐσίαν αἱ ἐχθρότητες προκύπτουν λόγῳ τῶν ἀσυνειδήτων καὶ ἀλόγων στά-
σεων· αὐταὶ ἐκφράζουν τὴν δυσπιστίαν, τὴν ὁποίαν τὰ ἄτομα τοῦ πράττειν
καὶ τὰ ἄτομα τοῦ σκέπτεσθαι αἰσθάνονται τὰ μὲν διὰ τὰ δέ. Αἱ ἐν λόγῳ στά-
σεις εἶναι ὡσαύτως ἔμμεσοι ἐκδηλώσεις τοῦ συμπλέγματος κατωτερότητος τῆς
μῆς ομάδος ἐναντι τῆς ἑτέρας. Ἄς προσπαθήσωμεν νὰ ἀντιληφθῶμεν τὴν
οὐσίαν τῶν ἐν λόγῳ στάσεων καὶ ἄς προσπαθήσωμεν νὰ τὰς ἐξαλείψωμεν.

Τὸ σπουδαῖον, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἐνθυμούμεθα εἶναι ὅτι τὸ αὐτὸ εἶδος
ἐλευθερίας χαρακτηρίζει τόσο τὴν ἐλευθέραν σκέψιν ὅσον καὶ τὴν δυναμικὴν
κεφαλαιοκρατίαν.

Ἡ δυναμικὴ μας οἰκονομία

Τὸ γεγονός, ὅτι ἡ κεφαλαιοκρατία ἔχει καταστῆ δυναμικὴ εἰς τὰς Η.Π.Α.,
ἐν ἀντιθέσει πρὸς ὠρισμένης ἑτέρας χώρας, ὀφείλεται εἰς τὴν ἀγαθοεργὸν ἐπί-
δρασιν τοῦ ἀμερικανικοῦ ἤθους. Ἐνεβαρρύναμεν τὴν κοινωνικὴν κινητικότητα
καὶ ἐπιστεύσαμεν εἰς τὸ δόγμα «ἴσσι εὐκαιρίαι δι' ὅλους». Εἰδικώτερον, λόγῳ
τῶν τοιούτων εὐκαιριῶν ἐκπαίδευσως, ἡ κοινωνία μας ἔχει καταστῆ τόσο
φρουστῆ ὅσον εἶναι. Ἐχομεν ἀποφύγει τὴν αὐστηρὰν ταξικὴν διάρθρωσιν, κατα-
στήσαντες οὕτως ἀδύνατον τὴν εὐδοκίμησιν ἐπαναστατικῶν πολιτικῶν κομ-
μάτων. Γενικῶς ἡ ἐργατικὴ τάξις ἔχει ἀποδεχθῆ τὸ σύστημά μας, ἐνῶ εἰς τὴν
Εὐρώπην ἐπαναστάσεις ἔχουν κηρυχθῆ ὑπὸ καὶ διὰ τὸ προλεταριάτου. Εἰς
αὐτὴν τὴν χώραν τῶν Η.Π.Α., ὁ ἐργάτης οὐδέποτε ἐσκέφθη περὶ τοῦ ἑαυτοῦ
του ὡς προλεταρίου· οὐδέποτε ἠσθάνθη ὅτι κατεδικάσθη ὑπὸ τῆς εἰμαρμένης
εἰς ἀξιοθρήνητον κατάστασιν καὶ εἰς χαμηλὸν βιοτικὸν ἐπίπεδον.

Ὠρισμένοι παράγοντες, βεβαίως, εἶναι ἰδιαίτερος ὑπεύθυνοι διὰ τὸν δυ-
ναμισμὸν τῆς οἰκονομίας τῶν Η.Π.Α., ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἐκείνους, οἵτινες παρέ-
χουν τὸ σφρῖγος τῆς κοινωνίας ἐν τῷ συνόλῳ τῆς. Ἡ ἐπιχείρησις, λ. χ., ἔχει
λειτουργήσει ἐπὶ τῇ βάσει τῆς σιωπηρᾶς ὑποθέσεως, ὅτι αἱ ἀνθρώπιναι ἀνάγκαι
εἶναι ἀπεριόριστοι καὶ ὅτι δὲν ὑπάρχει «ὀροφὴ» εἰς τὴν ἐπέκτασιν τῆς
οἰκονομίας μας. Ἄς ἀναλύσωμεν ἤδη τὴν ἔννοιαν τῶν ὑλικῶν ἀναγκῶν.

Ἡ ἐπέκτασις τῶν ἀνθρωπίνων ἀναγκῶν

Γίνεται παραδεκτόν, πολλάκις, ὅτι τὰ ἀνθρώπινα ὄντα ἔχουν ἓνα στα-
θερὸν ἀριθμὸν ὑλικῶν ἀναγκῶν, ἐπιζητοῦντα ἱκανοποίησιν των. Ἡ οἰκονομικὴ
δραστηριότης λαμβάνεται ὡς ἀπόκρισις εἰς τὰς ἐν λόγῳ ἀνάγκας· ὅταν αἱ
ἀνάγκαι τῶν ἀτόμων ἱκανοποιοῦνται, ὑποτίθεται ὅτι ἡ οἰκονομία μας εἰσέρχε-
ται εἰς τὴν στασιμότητα. Ἡ πενία ὑπ' αὐτὴν τὴν ἄποψιν, ἀντικατοπτρίζει
τὸ γεγονός ὅτι ἐν ἄτομον ἀποστερεῖται αὐτῶν τῶν ἀναγκαίων ἱκανοποιήσεων,
ἐνῶ πλοῦτος σημαίνει τὸ ἀντίθετον.

Μολονότι παραδέχομαι ὅτι ὑπάρχει ἐν *minimum* ἐπίπεδον σταθερῶν βασικῶν ἀναγκῶν, ἔχω τὴν γνώμην, ὅτι δὲν ὑφίσταται ὄριον ὅσον ἀφορᾷ τὸ τι δυνατὸν νὰ ἐπιθυμοῦμεν ἀπὸ τὸ ἐν λόγῳ ἐπίπεδον καὶ ἄνω· κατ' ἀκολουθίαν οὔτε ἡ πενία οὔτε ὁ πλοῦτος ἔχουν ἀπόλυτον ἔννοιαν. Δὲν εἰσθε πλούσιος ἐὰν κατέχετε Χ ἀγαθὰ καὶ πένης ἐὰν ἔχετε ὀλιγώτερα τοῦ ἀνωτέρου ἀριθμοῦ. Εἰσθε πλούσιος ἐὰν εἰσθε εὐχαριστημένος μὲ ὅ, τι ἔχετε καὶ πένης ἐὰν εἰσθε δυσσαρεστημένος — ὑποτιθεμένου ὅτι εὕρισκεσθε εἰς ἀνώτερον ἐπίπεδον τοῦ *minimum* τοιοῦτου.

Τί εἶναι, τότε, αἱ ἀνθρώπιναι ἀνάγκαι; Χρειάζεται τις ὅ, τι ἐπιθυμεῖ καὶ ἐπιθυμεῖ ὅ, τι δύναται νὰ σκεφθῇ. Οἱ γονεῖς μου δὲν εἶχον ἀνάγκην τῶν ραδιοφῶνων· οὗτοι δὲν εἶχον ἀκούσει οὐδέποτε περὶ αὐτῶν. Ἐγὼ ἔχω ἀνάγκην ραδιοφῶνου διὰ τὸ σπῖτι μου· τὸ ἀγοράζω καὶ εἶμαι ἱκανοποιημένος. Εἶμαι ὅμως ἱκανοποιημένος; Ἴσως χρειάζομαι καὶ ἕτερον ραδιόφωνον διὰ τὸν ὄροφον, τὰ δὲ τέκνα μου ἔχουν ἀνάγκην τοῦ ἰδικοῦ των ραδιοφῶνου, διότι παρακολουθοῦν ἐκπομπὰς διαφόρους ἐκείνων, αἵτινες ἐνδιαφέρουν ἐμέ. Πόσας οἰκίας χρειάζεται ἐν ἄτομον; Ἐχω ὑπὸ τὴν κατοχὴν μου μίαν· ὑπάρχουν ἀνθρώποι, οἱ ὅποιοι οὐδεμίαν κατέχουν· ἔχω τὴν γνώμην ὅτι, ὁ J. P. Morgan ἔχει δώδεκα. Εἶναι, τότε, ὁ ἐν λόγῳ κύριος πολυδάπανος; Ἐν τούτοις, εὕρισκε οὗτος τὸν τρόπον νὰ τὰς χρησιμοποιοῖ ὅλας.

Τὰ ἄτομα κινοῦνται νὰ ἀποκτήσουν περισσότερα ἀγαθὰ διὰ τοὺς ἑαυτούς των, ὄχι μόνον ἐπειδὴ ὑποφέρουν, ἀλλὰ πολλάκις ἐπειδὴ ἔχουν περισσότερο διαφωτισθῇ. Οὕτω, πέραν ἑνὸς συγκεκριμένου *minimum* ἐπίπεδου, ἡ πενία καὶ ὁ πλοῦτος εἶναι σχετικὰ πρὸς ἐν συμβατικὸν βιοτικὸν ἐπίπεδον. Καὶ τὸ τελευταῖον εἶναι ὡσὰν τὸν ἀνεγκυστήρα, ὅστις συνεχῶς ἀνέρχεται· εὐθὺς ὡς ἡ πλειονότης φθάσῃ τὸ ἐπίπεδον, τὸ ὅποιον ἔχουν ἀπολαύσει οἱ ὀλίγοι, τότε τὸ βιοτικὸν ἐπίπεδον ἀνέρχεται εἰς ὑψηλότερον ὄροφον. Ὁ πτωχὸς τῆς σήμερον εἶναι, ὑπὸ τινα ἄποψιν, πλουσιώτερος ἀπὸ τοὺς Φαραῶ, διότι διαβιοῖ εἰς πόλεις μὲ καλλιτέρας ὁδοὺς καὶ περισσότερον ὑγιεινάς, τὰς ὅποιας οἱ Φαραῶ δὲν εἶχον ἀπολαύσει οὔτε εἰς τὸ ὄνειρόν των. Σχεδὸν μόλις ἔχομεν παύσει νὰ εἴμεθα πτωχοί, καθιστάμεθα καὶ πάλιν πτωχοί, διότι τὸ βιοτικὸν ἐπίπεδον ἀνῆλθεν.

Ἀνάγκαι ἀναδύονται, καθὼς ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ὁραματίζεται νέας δυνατότητας ὑλικῆς ἱκανοποιήσεως. Τὸ κίνητρον διὰ μεταβολὴν προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην φαντασίαν, ἣτις δὲν εἶναι ἴδιον μόνον τῶν καλλιτεχνῶν, ἀλλ' ὅλων τῶν δρώντων ἀτόμων. Ἐν προκειμένῳ καθίσταται φανερὰ ἡ λειτουργία τῆς διαφημίσεως. Ὁ διαφημιστὴς δημιουργεῖ νέας ἐπιθυμίας καὶ ἀνάγκας, διανοίγων νέους ὀρίζοντας εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φαντασίαν· οὗτος δημιουργεῖ τὰς ἀνάγκας, ἐνῶ ὁ παραγωγὸς παράγει τὰ ἀγαθὰ διὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ ταύτας. Δὲν λέγω τοῦτα διὰ νὰ ἐπιδοκιμάσωμεν τὰς τρεχόντως χρησιμοποιουμένας τεχνικὰς, δηλαδὴ τὴν ἀκαλαισθησίαν, τὰς πτωχὰς προτιμήσεις καὶ τὰς καταπιεστικὰς μεθόδους, ἀλλὰ διὰ νὰ ὑποστηρίξω ὅτι ἡ διαφήμησις παίζει ἀναγκαῖον καὶ χρήσιμον ρόλον εἰς μίαν ἐπεκτεινομένην οἰκονομίαν.

Τέλος, καθ' ἣν ἔκτασιν ἔχει ρυθμισθῇ ἡ ὑλικὴ παραγωγή πρὸς τὸν ἀπε-

ριορίστως ἐπεκτεινόμενον ἀριθμὸν τῶν ἀναγκῶν, ἡ οἰκονομικὴ δραστηριότης ἔχει τείνει νὰ καταστῆ αὐτοσκοπός, μία ἐνδιάμεσος ἐκδήλωσις τῆς δημιουργικῆς ἐνεργητικότητος τῶν ἀνθρώπων. Διὰ τὸν ἐπιχειρηματιαν, βεβαίως, ἡ παραγωγή ἔχει κατευθυνθῆ ὑπὸ τοῦ κέρδους· ἀλλ' ἀπὸ τὴν ἄποψιν τῆς κοινωνίας ἐν τῷ συνόλω της, ἡ αὐξήσις τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῆς ποιότητος τῶν ἀγαθῶν ἔχει λειτουργήσει ὡς ἔκφρασις τῆς ἐπιθυμίας διὰ ζωὴν, ζωὴν ἐν μέσῳ τῆς ὀφθονίας.

Οὐχὶ δι' ἐξαγωγήν

Ὅπως ἐσημειώθη ἤδη, ἡ μορφή τῆς κεφαλαιοκρατίας μας προσδιορίζεται μερικῶς ὑπὸ τοῦ τρόπου διαβίωσης ἡμῶν, ὅστις εὐνοεῖ τὴν κινητικότητα. Βεβαίως, τὸ ἐν λόγῳ πρότυπον κινητικότητος εἶναι ἐν μέρει ἀντανάκλασις τῶν δυνάμεων τοῦ περιβάλλοντος· διότι ἡ ἀμερικανικὴ Ἡπειρος ἔχει πολλοὺς καὶ ποικίλους φυσικοὺς πόρους. Ἐν τούτοις, εἶναι ἐπίσης ἀληθές, ὅτι ἡ κινητικότης εἶναι εἰς τρόπον ζωῆς, τὸν ὁποῖον προτιμῶμεν καὶ πιστεύομεν μέχρις ἐνὸς βαθμοῦ.

Τὸ γεγονός, ὅτι τὸ ἀμερικανικὸν σύστημα τῆς ἐλευθέρως ἐπιχειρήσεως εἶναι συνδεδεμένον μὲ τὸ ἀμερικανικὸν ἦθος τῶν ἴσων εὐκαιριῶν δι' ὅλους, μᾶς καθιστᾷ προσεκτικοὺς εἰς τὸ νὰ προτείνωμεν τοῦτο εἰς τοὺς εὐρωπαϊοὺς φίλους μας. Εἰς τὴν Εὐρώπην, ἡ κεφαλαιοκρατία ἔχει γίνει μέρος μιᾶς διαφορετικῆς κοινωνικῆς σκοπιᾶς. Αὕτη ἔχει συνδεθῆ πρὸς μίαν αὐστηρὰν κοινωνικὴν στρωματοποίησιν, προερχομένην ἀπὸ τὸν φεουδαλισμόν. Οὕτως, εἰς τὴν Εὐρώπην, τόσον ἡ ἐργατικὴ ὅσον καὶ ἡ μεσαία τάξις ἐξισώνουν τὴν κεφαλαιοκρατίαν μὲ τὰ προνόμια καὶ τὴν δύναμιν ἀπὸ τὸ ἐν μέρος καὶ τὴν καταπίεσιν καὶ τὴν πεινᾶν ἀπὸ τὸ ἕτερον. Εἰς τὴν πραγματικότητα ἡ λέξις κεφαλαιοκρατία ἔχει διαφορετικὴν σημασίαν εἰς τὴν ἀντίπεραν ὄχθην τοῦ Ἀτλοντικοῦ.

Τοῦτο ἴσως νὰ ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ἐκεῖ ἡ ἄρσις τῆς ἀνισότητος καὶ τῶν ταξικῶν προνομίων εἶναι μεγαλυτέρας προτεραιότητος ἔναντι τῶν αὐστηρῶς οἰκονομικῶν προβλημάτων. Ὑπ' αὐτὴν τὴν σκοπιάν, θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξετασθῆ ἡ κοινωνία τῆς ἀφθονίας εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ἐκ πρώτης ὄψεως, ἡ κοινωνία τῆς ἀφθονίας ὁμοιάζει πρὸς τὸν σοσιαλισμόν· εἰς τὴν οὐσίαν ὅμως εἶναι ἡ πάλῃ ἐναντίον τῶν ταξικῶν διακρίσεων καὶ τῶν λοιπῶν ὑπολειμμάτων τοῦ φεουδαλισμοῦ. Ἐὰν ἡ ἐρμηνεία αὕτη εἶναι ὀρθή, ἡ κοινωνία τῆς ἀφθονίας δύναται νὰ θεωρηθῆ μόνον ὡς ἐνδιάμεσος βῆμα, εἰς τρόπον ὥστε εὐθὺς ὡς ἐπιτευχθοῦν οἱ πραγματικοὶ τῆς στόχοι, θὰ παραχωρήσῃ τὴν θέσιν της (ὡς μᾶς ἐπιτραπῆ νὰ ἐλπίζωμεν) εἰς ἓν σύστημα εἰς τὸ ὁποῖον ἡ παραγωγικότης καὶ ἡ ἐλευθέρως ἐπιχειρήσις θὰ ἀναδυθοῦν ὡς κυρίαρχοι.

Ἡ πληρωμὴ τῆς ζημίας

Ἐκ παραλλήλου, δὲν θὰ πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι ὁ εἰδικὸς οὗτος τρόπος ζωῆς, τὸν ὁποῖον ἔχομεν ἐπιλέξει, ἀπαιτεῖ πληρωμὰς διὰ τὰ ὑπ' αὐτοῦ

παρεχόμενα όφελή. Δέν είναι δυνατόν νά άπολαύσετε ό,τιδήποτε εις τās συν-αλλαγās ή εις τήν ζωήν, άνευ άντιπαροχής! Ούτως, είναι άμφίβολον ότι τό σύστημά μας όδηγεί εις τήν πνευματικήν γαλήνην. Οί εύρεις όρίζοντες κεντρίζουσι τήν φαντασίαν· ούτοι έξαντλοϋν έπίσης τό νευρικό σύστημα. Η κινητικότητα δημιουργεί τρομερούς κινδύνους μέ άναπόφευκτον συνέπειαν τās τρομεράς άνησυχίας· άκούομεν ήδη άπαιτήσεις δι' ασφάλειαν τόσον έκ μέρους τής έργατικής τάξεως, όσον και τής έπιχειρηματικής τοιαύτης.

Πρός τόν σκοπόν, όπως άναγνωρίσωμεν όλας τās συνέπειας τοϋ συστήματός μας, ός συγκρίνωμεν τοϋτο πρός τό πρότυπον ζωής τοϋ Έπικούρου, ένός Έλληνος φιλοσόφου, όστις έζησε τόν 4ον και 3ον π. Χ. αιώνα.

Ό Έπίκουρος ύπεστήριξε, ότι ή άταραξία είναι τό ύψιστον ανθρώπινον άγαθόν (καταστηματική ήδονή)· πρός τόν σκοπόν δέ όπως άποκτήσῃ τοϋτο, περιώρισε τόν έαυτόν του εις ένα ιδιωτικό κήπον. Ό κόσμος όμοιάζει μέ ζούγκλαν γέμουσαν ένεδρευόντων κινδύνων και πρέπει νά άποφεύγεται. Ό άνθρωπος, ειπεν ό Έπίκουρος, πρέπει νά απέχη από τόν δημόσιον βίον και από όλας τās περιπλοκάς τās προκυπτούσας από τό κοινωνικώς ζην. Δέν πρέπει νά έχη άκόμη και οικογενειακούς δεσμούς, διότι ούτοι συνεπάγονται κινδύνους και ύποχρεώσεις. Πρέπει νά έχη μόνον φίλιας, διότι οί φίλοι δύναται νά άλλαγοϋν κατά βούλησιν. Έπιπροσθέτως, ούτοι σχηματίζουν είδος σωματοφυλακής, προστατεύοντες τό άτομον από τά βέλη τοϋ έχθρικού κόσμου.

Άταραξία διά τόν Έπίκουρον σημαίνει άπομάκρυνσιν από τήν ένεργόν ζωήν. Κατεδίκαζε τās ύπ' αύτοϋ καλουμένας κινητικές έπιθυμίας, αίτινες όδηγοϋν τά άτομα εις τό νά μεταβάλλουσι τās τάσεις των· έπρωτίμα τās στατικές έπιθυμίας, αίτινες ύποκινούσι τό άτομον νά άποδέχεται και νά προσαρμόζεται εις τās ύπαρχούσας καταστάσεις. Ό Έπίκουρος άπέδωσε μεγάλην άξίαν εις τήν κατάστασιν τής στατικής ίσορροπίας. Πρός τόν σκοπόν δέ όπως έξασφαλίσῃ τήν έν λόγω κατάστασιν, ό Έπίκουρος ήτο διατεθειμένος νά άπλοποιήσῃ τās έπιθυμίας του μέχρι τοϋ σημείου τής αϋστηρότητος. Ό Έπίκουρος υπήρξεν ό πρώτος στοχαστής τοϋ Δυτικού Κόσμου, όστις έκήρυξε τήν έλευθερίαν από τόν φόβον ώς τό ύψιστον άγαθόν και ήτο διατεθειμένος νά καταβάλῃ τό αντίτιμον διά τό ιδανικό του: Άπηνήθη τήν φιλοδοξίαν και τήν δυναμικήν ώθησιν τής ζωής, αύτήν καθ' έαυτήν. Συγκρίνατε τό έπικουρικό σύστημα μέ τό ιδικό μας:

Ένθαρρύνουσι τās κινητικές έπιθυμίας. Είμεθα άκαταπαύστως ένεργητικοί, πληρώνοντες τό αντίτιμον εις λύπην και στομαχικά έλκη.

Άρεσκόμεθα εις τήν δημοσιότητα και κάμνομεν τό πᾶν διά νά τήν έπιτύχωμεν (τό ρητόν τοϋ Έπικούρου ήτο «ζην άφανώς»).

Άποδίδουσι άξίαν εις τήν μεταβολήν πρός χάριν της, οικοδομοϋμεν και έν συνεχείᾳ κρημνίζουσι τά οικοδομηθέντα.

Έμμένουσι εις τήν παραγωγικήν έργασίαν και άγαπῶμεν τήν φιλοδοξίαν.

Πιστεύουσι περισσότερον εις τās πόλεις ή εις τοϋς κήπους. Άντι τής ήσυχίας, έχομεν θόρυβον και μάλιστα έν άφθονία.

Ἄρεσκόμεθα εἰς τὸ κοινωνικῶς ζῆν καὶ ὅταν δὲν ὑπάρχουν οἱ κατάλληλοι ὀργανισμοὶ τοὺς δημιουργοῦμεν.

Δὲν πιστεύομεν εἰς τὴν ἀπλήν ζωὴν, ἀλλὰ εἰς τὴν περιπεπλεγμένην τοιαύτην. Οὐχὶ ἡ αὐστηρότης, ἀλλ' ἡ ἄνεσις εἶναι τὸ ἰδανικόν μας.

Ἄρεσκόμεθα εἰς τὴν ἀνάληψιν κινδύνων καὶ ἡ πνευματικὴ ἀταραξία εἶναι σύντομον διάλειμμα.

Ἄλλ' αὐτὴ εἶναι ἡ ἐπιλογή μας· καὶ πιστεύω ὅτι θὰ ἐμμένωμεν εἰς αὐτὴν, οὐδέποτε ἐγκαταλείποντες τὴν κινητικότητα χάριν τῆς ἀσφαλείας.

Παρέθεσα τὴν ἀνωτέρω ἀνάλυσιν πρὸς τὸν σκοπὸν ὅπως δεῖξω ὅτι βασικῶς ἡ κεφαλαιοκρατικὴ οἰκονομία δὲν εἶναι μεμονωμένον φαινόμενον, οὔτε βιολογικὸν παίγνιον τοῦ πολιτισμοῦ μας, ἀλλὰ μέρος ἐνὸς ἐνιαίου συστήματος ἀντιλήψεων καὶ ἀξιών, περικλείοντος τὴν θρησκείαν, τὴν πολιτικὴν, τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ τὴν ἐπιστήμην. Ἐν ὀλίγοις, ἡ κεφαλαιοκρατικὴ οἰκονομία εἶναι μία ἄποψις μιᾶς συνθέτου καὶ ὀργανικῆς ἐνότητος. Ὁ κοινὸς παρονομαστὴς ὄλων αὐτῶν τῶν πεδίων ἔχει καταστῆ ἡ ἔμφασις ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας, τῆς ρευστότητος καὶ τῆς αὐτομάτου δραστηριότητος. Εἰς τὴν πραγματικότητα, εὐθύς ὡς τὸ ἄτομον συνειδητοποιήσει ὅτι εἶναι λογικὸν ὄν, ὑπερνικᾷ τὴν μοιρολατρικὴν στάσιν ἔναντι τῆς ζωῆς καὶ καθίσταται δυναμικὸν ἀναθεωροῦν τὴν θέσιν του καὶ τὸ περιβάλλον του, ἀντὶ νὰ ὑποταχθῆ ἀγογγύστως εἰς αὐτό. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἡ λογικὴ του ἢ μᾶλλον ἡ φαντασία του τὸν φιλοδωρεῖ μὲ νέας δυνατότητας.

Ἄνάγκη ἐλέγχου τῆς ζωτικότητος

Ἐχω ὑποστηρίξει ὅτι πληρῶνομεν καὶ θὰ συνεχίσωμεν νὰ πληρῶνομεν τὸ ἀντίτιμον διὰ τὸν ὕψ' ἡμῶν ἐπιλεγέντα τρόπον ζωῆς, ἀκριβῶς ὡς ὁ Ἐπίκουρος ἐπλήρωσε διὰ τὸν ἰδικόν του. Ἄλλ' ἔχομεν ἤδη φθάσει εἰς τὸ σημεῖον, ἔνθα ἐνεργῶς ἐνδιαφερόμεθα διὰ τὴν περικοπὴν τοῦ κόστους. Ἀντιμετωπίζομεν προβλήματα προκληθέντα ὑπὸ τῆς ἐλευθερώσεως τῆς ἀνεξαρτήτου δυνάμεως εἰς ὅλα τὰ πεδία τῆς ἀνθρωπίνης δράσεως.

Ἡ δημοκρατία ἀπειλεῖται σταθερῶς ὑπὸ ἰδιωτικῶν καὶ τοπικῶν πιέσεων καὶ ὑπὸ τῶν κεκτημένων δικαιωμάτων. Οἱ δαίμονες τοῦ ἀνεξελέγκτου ἐθνικισμοῦ εἶναι πολὺ ἐμφανεῖς διὰ νὰ μνημονευθοῦν.

Ὁ προτεσταντισμὸς εἶναι εἰς κατάστασιν ἐγγίζουσιν τὴν ἀναρχίαν καὶ φαίνεται νὰ διασπᾶται εἰς πλειάδα ἀσχέτων ἀκόμη καὶ ἀντιμαχομένων αἰρέσεων.

Ἄκόμη καὶ ἡ ἐπιστήμη, ἀφ' ὅτου ἀνηγγέλθη ὑπὸ τῶν μεταρρυθμιστῶν ὡς ἀπάντησις εἰς ὅλα τὰ ἐρωτήματα, τὰ τεθέντα ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ἀμηχανίας, ὑποβλέπεται ἤδη καὶ οἱ ἐργάται τῆς θεωροῦνται πολλὰκις ὡς ἔτεροι Frankensteins.

Προβλήματα τῆς ταχείας ἀναπτύξεως

Ἡ ἐπιχειρήσις ἔκαμε μεγάλα βήματα προόδου εὐθύς ὡς συνεμάχησε μὲ

τήν ἐπιστήμην. Ὅπως ἡ ἐπιστήμη παρήγαγε τεχνολογίας καὶ βιομηχανικὰς καινοτομίας, οὕτω καὶ ἡ ἐπιχειρήσις ἐπεκτείνεται καὶ ἀνεπτύσσεται ὀριζοντίως. Ἐχομεν γευθῆ μίαν ἐπιταχυνομένην παραγωγὴν μιᾶς αὐξήσεως ποικιλίας ὑλικῶν προϊόντων, μὲ ἐπακόλουθον συνέπειαν τὴν αὐξήσιν τοῦ βιοτικῆς ἐπιπέδου ὄλων μας.

Ἄλλ' αἱ ἀπότομοι καὶ ταχεῖαι μεταβολαὶ ἐπιφέρουν δριμεῖας ἐξαρθρώσεις εἰς τὴν ἄλλειψίν των. Ὁ φυσικὸς ἐπιστήμων εἶναι, βεβαίως, ἀδύναμος εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν κοινωνικῶν ἐξαρθρώσεων διὰ τὰς ὁποίας, ὁμοῦ μὲ τὸν ἐπιχειρηματίαν, εἶναι ὑπεύθυνος. Ὅταν ὁ James Watt ἐπενόησε τὴν ἀτμομηχανήν, σκοπὸς του ἦτο ἀπλῶς ἡ καλλιτέρευσις τῶν συνηκῶν ἀντλήσεως τοῦ ὕδατος εἰς τὰ μεταλλεῖα: δὲν ἐθεώρησε τὴν ἐφεύρεσίν του ὡς δυναμένην νὰ προσφέρῃ τι εἰς τοὺς σιδηροδρόμους. Ἄλλὰ καὶ μὲ τὴν ὑπόθεσιν ὅτι εἶχεν ὀραματισθῆ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἐφευρέσεώς του εἰς τοὺς σιδηροδρόμους, ἦτο δυνατὸν κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν νὰ προβλέψῃ τὸν τρομερὸν ἀντίκτυπον τοῦ σιδηροδρομικοῦ συστήματος, οὐχὶ μόνον ἐπὶ τῶν μεταφορῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς ζωῆς γενικώτερον; Ἀκόμη καὶ ἐὰν ἦτο οὗτος εἰς θέσιν νὰ προβλέψῃ αὐτὰς τὰς συνεπείας, εἶχεν ὡς μηχανικὸς τὴν μέθοδον (διὰ νὰ μὴ εἴπω τὴν δύναμιν) νὰ τὰς ἀντιμετωπίσῃ;

Ἄγαθὰ καὶ εὐτυχία

Ἐπιφορτιζόμεθα, συνεπῶς, μὲ τὸ ἰδιοζόντως σύνθετον καὶ ἐπίπονον ἔργον τῆς ἀφομοιώσεως εἰς τοὺς κοινωνικοὺς μας τρόπους τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων προϊόντων, τὰ ὁποῖα ἐξέρχονται ἀπὸ τὴν μαζικὴν μας παραγωγὴν. Δὲν εἶναι ἐπαρκὲς νὰ θέσετε τὴν τροφήν εἰς τὸ στόμα σας· πρέπει νὰ τὴν μασήσετε καὶ νὰ τὴν χωνέψετε. Ἐχει ἀφελῶς ὑποτεθῆ, ὅτι θὰ ἦτο ἐπαρκὲς νὰ θεθοῦν εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ἀτόμων τὰ ἀγαθὰ καὶ ἡ ἀνθρωπίνη ἱκανοποίησις θὰ ἠκολούθει αὐτομάτως. Ἄλλὰ μία αὐξήσις τῶν ἀγαθῶν δὲν σημαίνει κατ' ἀνάγκην αὐξήσιν τῆς ἀνθρωπίνης ἱκανοποιήσεως. Πολλὰ ἀγαθὰ, τιθέμενα εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ἀτόμων μὲ ταχὺν ρυθμὸν, δύνανται νὰ παραγάγουν μόνον κοινωνικὴν δυσπεψίαν.

Ὅμιλοῦμεν περὶ τῆς εὐημερίας, ὡς ἐὰν ἦτο οἰκονομικὴ ἔννοια — μία ἀφθονία ἀγαθῶν, πολλῶν εὐκαιριῶν ἀπασχολήσεως καὶ μεγάλου ὄγκου συνουλαγῶν. Ἡ εὐημερία εἶναι κυρίως ψυχολογικὴ καὶ κοινωνικὴ ἔννοια· εὐημερία σημαίνει ἀνθρωπίνην εὐτυχία, δηλαδὴ τὸ κοινωνικῶς εὖ ζῆν. Μετὰ δυσκολίας δύναται νὰ θεωρηθῆ ὑπερβολὴ τὸ νὰ εἴπωμεν, ὅτι, ἐκτὸς ἐὰν ὁ ἐπιστήμων—ἐπιχειρηματίας εἶναι ἐπίσης καὶ πολίτης, ἡ κοινωνία δύναται νὰ καταστραφῆ. Ὑπεράνω ὄλων πρέπει συνεχῶς νὰ ἐνθυμείσθε ὅτι ἡ παραγωγὴ τῶν ἀγαθῶν εἶναι τυχαία καὶ ἐξηρητημένη ἀπὸ τὴν διαβάθμισιν τῶν ἀτόμων.

Οὕτως, ἡ βιομηχανία μεγάλῃς κλίμακος παραγωγῆς—τὸ τεχθὲν τέκνον ἐκ τοῦ γάμου τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ τῆς ἐπιστήμης—ἔχει δημιουργήσει σοβαρὰ προβλήματα διὰ τῆς ἀποτόμου καὶ ταχείας ἀναπτύξεώς της. Μολονότι ἀπεβλέπαμεν εἰς ἡῤῥημένην ἄνεσιν, ἀπεκτήσαμεν περισσοτέρας στενοχωρίας τῶν

προηγούμενων. Συχνάκις ὁ ρυθμὸς τῆς ἐργασίας εἶναι ἐκνευριστικός· εἴμεθα ὑπερβολικῶς βιαστικοί. Αἱ μεγάλαι πόλεις παρέχουν νέα μέσα ἀνέτου διαβιώσεως· καὶ ὅμως, κατὰ περίεργον τρόπον, ἔχουν αὐταὶ ὑποβιβάζει εἰς τὴν πραγματικότητα τὰς ἀνέσεις. Ἡ εὐρυχωρία ἐξηφανίσθη. Ζῶμεν εἰς στενὰς καὶ μικροσκοπικὰς κατοικίας. Τὰ κτίρια γίνονται μεγαλύτερα, ἀλλὰ ὁ κατοικήσιμος χώρος καθίσταται μικρότερος. Εἰς τοὺς δρόμους μας συναντᾶ τις συνωστισμὸν, καπνοὺς καὶ ὑπερβολικὸν θόρυβον (2).

Εἰς τὴν μαζικὴν παραγωγὴν, ἡ ὑπερηφάνεια τῆς ἐπιδεξιότητος ἔχει μειωθῆ εἰς τὸ ἐλάχιστον· πῶς εἶναι δυνατόν νὰ εὐχαριστῆται ὁ κατασκευαστὴς ὅταν τὸ προϊόν του εἶναι μόνον μέρος ἑνὸς τελικοῦ προϊόντος; Συγκρίνατε τὸν σύγχρονον ἐργάτην μὲ τὸν χειροτέχνην τοῦ μεσαίωου, ὅστις κατεσκεύαζε τελικὰ προϊόντα καὶ ὡς ἐκ τούτου ἦτο εἰς θέσιν νὰ χρησιμοποιοῖ τὸσον τὴν ἐπιδεξιότητά του, ὅσον καὶ τὴν τέχνην του κατὰ τὴν προσαρμογὴν τῶν διαφορῶν μερῶν εἰς ἓν ἀρμονικὸν σύνολον. Ἐπιπροσθέτως, ἡ ἀστική ζωὴ καὶ ἡ συγκέντρωσις τῆς δραστηριότητος εἰς τὰ βιομηχανικὰ προϊόντα, τείνουν νὰ ἀποξενώσουν τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον ἀπὸ τὰς πηγὰς του, ἀπὸ τὴν πρωτογενῆ φύσιν. Ἐν τούτοις, ἔν ἔμφυτον αἰσθημα ἀρμονίας μὲ τὴν φύσιν εἶναι οὐσιώδεις διὰ τὴν ἀνανέωσιν τῆς ἐνεργητικότητός μας. Ὅμιλοῦμεν περὶ ἐλευθερίας, ἀλλὰ μέχρι ποίου σημείου εἴμεθα ἐλεύθεροι εἰς τὴν ἐργασίαν μας, μέχρι ποίου σημείου ὑπολογίζεται τὸ ἄτομον—ἀνεξαρτήτως τοῦ ἂν εἶναι διοικητικὸν στέλεχος ἢ ἐργάτης—εἰς τὰς κολοσσιαίας ἐπιχειρήσεις μας; Αὐτὸς οὗτος ὁ ἐργάτης εἶναι πάντοτε ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν ἀνωτέρων του καὶ εἶναι δύσκολον νὰ ἴδωμεν τίνι τρόπῳ ἔν ἄτομον, τὸ ὅποιον εἶναι τὸ δόντι τροχοῦ κατὰ τὴν ἐργασίαν του, δύναται νὰ ἐνεργήσῃ ὡς ἐλεύθερον ἀνθρώπινον ὄν κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἀναπαύσεώς του.

Ἐπομόνωσις καὶσχόλη

Εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον μας, ἡ κοινωνία ἔχει ἐξαφανισθῆ ἀπὸ τὴν ζωὴν μας. Λέγων κοινωνία, ἐνοῶ τὰς προσωπικὰς σχέσεις. Ἐχομεν ἀπωλεσθῆ εἰς τὸ πλῆθος. Σημειώσατε πόσον ἐμμένωμεν εἰς τὸ νὰ ἀποκαλῶμεν ὁ εἰς τὸν ἄλλον μὲ τὰ μικρά μας ὀνόματα, ἀκόμη καὶ ὅταν δὲν ὑπάρχῃ γνωριμία μεταξὺ μας. Εἰς μίαν μικρὰν ὀμάδα εἴμεθα γνωστοὶ ὁ εἰς εἰς τὸν ἕτερον καὶ δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἕκαστον μὲ τὴν πραγματικὴν του ἀξίαν. Ἀλλὰ εἰς τὴν εὐρείαν ὀμάδα (δηλαδὴ εἰς τὴν κοινωνίαν), εἴμεθα γνωστοὶ εἰς τοὺς ἄλλους, ἂν βεβαίως εἴμεθα, μόνον διὰ τῆς δημοσιότητος ἢ δημοσιότητος, ὅμως, δύναται νὰ εἶναι τεχνητὴ καὶ ἀπατηλὴ.

Ἐνῶ κανονικῶς εἴμεθα ὁ εἰς πλῆθιον τοῦ ἄλλου εἰς τὰ πόλεις (ἐνοῶ τὸ γεγονός ὅτι τὸ διαμέρισμά μου δυνατόν νὰ γειτνιαζῆ μὲ τὸ ἰδικόν σας), εἴμεθα περισσότερο ἀπομεμονωμένοι παρὰ ποτὲ ἄλλοτε. Ὁ δρόμος τῆς μικρᾶς

2) Ὅρα Raphael Demos «Business and the Good Life». Εἰς περ. «Yale Review», θέρους τοῦ 1932, σελ. 771.

πόλεως ήτο επίσης μία γειτονιά. 'Ο 'Αριστοτέλης ειπεν, ότι τὸ μέγεθος τῆς πόλεως θὰ πρέπει νὰ εἶναι τόσοσ περιωρισμένον, ὥστε ἡ φωνὴ τοῦ κήρυκος νὰ ἀκούεται ἀπὸ οἰουδήποτε πολίτην τὴν αὐτὴν χρονικὴν στιγμήν. Τώρα ὁμως ὁπότε ἔχομεν ραδιόφωνα, τὸ κέλευσμα τοῦ 'Αριστοτέλους φαίνεται γελοῖον καὶ πεπαλαιωμένον. 'Εν τούτοις, ἡ ἰδέα τοῦ 'Αριστοτέλους ἔχει δόσιν ἀληθείας. 'Η ἀντίληψίς μου περὶ ἀσφαλείας, ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ τι σκέπτονται περὶ ἐμοῦ οἱ συνάδελφοί μου· ἔχω ἀνάγκην νὰ ἀνήκω εἰς ὁμάδα ἀρκοῦντως μικράν, ὥστε νὰ εἶμαι προσωπικὸς γνωστὸς εἰς ὅλα τὰ μέλη τῆς.

Τί δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν περὶ τῆςσχόλης ; 'Εν τῶν ἰσχυροτέρων ἄρθρων τῆς πίστεως τῶν κοινωνικῶν μεταρρυθμιστῶν ἔχει καταστῆ ἡ ἀνάγκησχόλης (ἀναπαύσεως) δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ εἰδικώτερον διὰ τὸν ἐργάτην. Σήμερον φαίνεται ὅτι τὸ ἐν λόγῳ ἰδανικὸν εὐρίσκεται ἐγγὺς τῆςπραγματοποιήσεως· πολλοὶ ἐξ ἡμῶν ἐργάζονται 5 ἡμέρας τὴν ἑβδομάδα. 'Εν τούτοις, εἶναι ἀμφίβολον ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἔχουν πραγματικὸν ἐλεύθερον χρόνον. Τὸ νὰ ἔξη τις ἐλεύθερον χρόνον εἰς τὴν διάθεσίν του εἶναι ὡσὰν νὰ κρατᾷ κενὸν κύπελλον· πρέπει νὰ εὔρητε κάτι νὰ χύσετε ἐντὸς αὐτοῦ. Πρέπει νὰ εὔρετε τρόπον καλύψεως τούτου.

'Η χρῆσις τοῦ ἐλευθέρου χρόνου εἶναι τέχνη, ἥτις πρέπει νὰ γίνῃ κτῆμα μας· ἄλλως ὑπάρχει ἀπλῶς ἓνα κενόν, μὴ πληρούμενον οὔτε διὰ τῆς ἀναγνώσεως τῶν κυριακάτικων ἐφημερίδων, οὔτε διὰ τῆς παρακολουθήσεως τῶν προγραμμάτων τῆς τηλεοράσεως, οὔτε διὰ τῆς παθητικῆς ἀκροάσεως τῆς μηχανικῶς μεταδιδομένης μουσικῆς καὶ κυρίως τῆς χειρίστης ποιότητος αὐτῆς.

Σχόλη δὲν εἶναι ἡ ἀπλή ἀπουσία ἀπὸ τὴν ἐργασίαν. Αὕτη εἶναι δραστηριότης, εἰς τὴν ὁποίαν ὁμως δὲν κατευθύνεσθε. Εἶναι δραστηριότης, ἀλλ' ὄχι καθῆκον. Περισσότερον ἀπὸ τὴν ἐλευθερίαν,σχόλη σημαίνει, τὴν ἀνάκτησιν τῆς φυσικῆς αὐθορμήτου προσωπικότητός μας καὶ τῶν ἀντιδράσεών τῆς. 'Εργασία εἶναι ἡ ἀσφαλτόστρωτος ὁδὸς καὶσχόλη τὰ χλοερά λειβάδια, ἀλλὰ πολλάκις, ἐγκαταλείποντες τὴν ὁδόν, δυνατὸν νὰ πέσετε εἰς τὴν διαχωριστικὴν τάφρον. 'Η πραγματικὴ κατάστασις δημιουργεῖ φαῦλον κύκλον· ἐπειδὴ εἶναι δυνατὸν ἡ ἐργασία νὰ εἶναι ἄνευ σημασίας καὶ ἐπαχθῆς, τὰ ἄτομα ἀναζητοῦν νὰ γεμίσουν τὸν ἐλεύθερον χρόνον των μὲ νευρωτικὸς ἐρεθισμούς, οἵτινες κάθε ἄλλο παρὰ ἀνάπαυσις δύνανται νὰ θεωρηθοῦν. 'Η καλὴσχόλη δύναται νὰ προέλθῃ μόνον ἀπὸ τὴν καλὴν ἐργασίαν.

'Εν ὀλίγοις, ἔχομεν ἀνακαλύψει, ὅτι ἡ ζωτικὴ δύναμις τείνει νὰ καταστῆ ἀγρία, ἐκτὸς ἐὰν τεθῆ ὑπὸ ἔλεγχον (τιθασευθῆ). Πρέπει τώρα νὰ ἐξανθρωπίσωμεν τὴν κοινωνίαν μας, ρυθμίζοντες αὐτὴν ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦ γενικοῦ καλοῦ τοῦ ἀτόμου. Πρέπει νὰ ἀνασυντάξωμεν αὐτὴν, πέραν τῶν ἀμέσων συμφερόντων μας εἰς τὰ δίκαια καὶ τὰς ἀνάγκας τῶν ἄλλων, πέραν τῶν οἰκονομικῶν ἀξιών εἰς τὰς ἀνθρωπίνους ἀξίας.

Τὸ δίλημμα τῆς ἐπιχειρήσεως

Μήπως συνάγεται ἐκ τῶν ἀνωτέρω, ὅτι πρέπει εἰδικώτερον, νὰ θέσωμεν ὑπὸ ἔλεγχον τὴν ζωτικὴν δύναμιν τῆς ἐπιχειρήσεως ;

Εἶναι βέβαιον ὅτι ὠρισμένοι προσεκτικοὶ ἄνθρωποι θὰ διεμφροβήτουν τὴν πρότασιν ὅτι ἐλευθέρα ἐπιχειρήσεις καὶ ἀρίστη κοινωνία εἶναι δύο ὄψεις τοῦ αὐτοῦ νομίσματος. Νομίζουν ὅτι ἡ ἐπιχείρησις εἶναι συμφυὲς κακῶν—μολονότι ἀναγκαῖον κακῶν—καὶ οὐχὶ μέρος μιᾶς ἀρίστης κοινωνίας. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἄποψιν, αἱ καταχρήσεις καὶ ὑπερβολαὶ εἰς τὴν ἐπιχείρησιν δὲν εἶναι ἀπλῶς ἐξαιρέσεις, ἀλλὰ μάλλον συμπτώματα ἀθεραπεύτου νόσου :

Ἡ ἐπιχειρήσις εἶναι εἰς τὴν οὐσίαν ὑλιστικὴ, μία ἔκφρασις τῶν κατωτέρων ὁρμεμφύτων τοῦ ἀτόμου, ὅπως π. χ. τῆς λαιμαργίας.

Ἡ ἐπιχειρήσις δημιουργεῖ φιλοκτῆμονα κοινωνίαν, ἐχθρικὴν τῶν πνευματικῶν ἰδανικῶν, κυβερνωμένην ὑπὸ τοῦ Μαρμωνᾶ. Ἡ Βίβλος κηρύσσει, λ.χ., ὅτι ἡ ἀγάπη πρὸς τὸ χρῆμα εἶναι ἡ ρίζα ὄλων τῶν κακῶν, διατεινομένη διὰ τῆς παραβολικῆς γλώσσης, ὅτι εἶναι δυσκολώτερον εἰς πλοῦσιον ἄνθρωπον νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν παρὰ εἰς κάμηλον νὰ διέλθῃ διὰ τῆς ὄπης μιᾶς βελόνης. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω φαίνεται νὰ ἐπιτετατῆ τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ εἶναι καὶ χριστιανὸς καὶ ἐπιτυχημένος ἐπιχειρηματίας.

Ἡ οἰκονομικὴ δραστηριότης συνεπάγεται προγραμματισμόν, ὑπολογισμόν τοῦ κέρδους ἔναντι τῆς ζημίας. Ἄλλ' «ἐξετάσατε τοὺς κρίνους τῶν ἀγγρῶν πῶς ἀναπτύσσονται· δὲν μοχθοῦν οὐτε περιστρέφονται. Καὶ ὁμοίως σᾶς λέγω ὅτι ἀκόμη καὶ ὁ Σολομῶν εἰς ὄλην του τὴν δόξαν δὲν εἶχε τὸ παράστημα ἑνὸς ἐξ αὐτῶν».

Παρορμούμεθα νὰ ἀποταμιεύσωμεν τὸν πλοῦτον μας εἰς τοὺς οὐρανοὺς. Ἡ ἐπιχείρησις συσσωρεύει τὸν πλοῦτον τῆς εἰς τὴν γῆν· αἱ ἀξίαι τῆς εἶναι ἐγκόσμοι.

Αἱ ἐν λόγῳ κριτικαὶ ἀνάγονται βασικῶς εἰς δύο ἀπόψεις : α) ἡ ἐπιχείρησις ἀσχολεῖται μὲ τὰ ὑλικά ἀγαθὰ καὶ εἶναι ἐχθρικὴ πρὸς τὰς πνευματικὰς ἀξίας καὶ β) τὸ κίνητρον τοῦ ἐπιχειρηματιοῦ εἶναι τὸ συμφέρον του, δηλαδὴ ἡ ἐπαύξεισις τοῦ πλοῦτου του.

Ὑλικὸν ἢ πνευματικὸν

Ἡ ἐπιχείρησις, βεβαίως, ἀσχολεῖται μὲ ὑλικά ἀγαθὰ. Ἐν τούτοις, ἡ ἐπιχείρησις εἶναι ἡ ἀπόκρισις εἰς ὅλας τὰς ἱκανοποιήσεις καὶ ὄχι μόνον τὰς ὑλικὰς τοιαύτας. Βιβλιοπώλης, ὁ ὁποῖος πωλεῖ βιβλία ἀναφερόμενα εἰς τὴν ποίησιν καὶ πωλητὴς πινάκων ζωγραφικῆς, ἱκανοποιεῖ βεβαίως πνευματικὰς ἀνάγκας. Ἡ οἰκονομικὴ δραστηριότης εἶναι ἡ ἀνταλλαγὴ καὶ ἡ ροῆ διὰ μέσου ὄλων ἀνεξαρτήτως τῶν ἀγαθῶν (φυσικῶν ἢ πνευματικῶν). Τὸ κάθε τι ἔχει τιμὴν καὶ δύναται νὰ πωληθῇ. Ὁ κανὼν εἶναι ὅτι δὲν δύναται νὰ ἀγορασθῇ τι, ἐκτὸς ἐὰν ὑφίσταται· δηλαδὴ ἐκτὸς ἐὰν ἔχη παραχθῇ. Ἡ ἐπιχείρησις ὁμοίως δὲν δύναται νὰ παράγῃ πνευματικὰ ἀγαθὰ· μόνον ὁ καλλιτέχνης δύναται νὰ

ζωγραφίση πίνακας· μόνον ὁ ἐπιστήμων δύναται νὰ κάμη ἐπιστημονικὰς ἀνακαλύψεις. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν εἶναι βεβαίως γεγονός, ὅτι ἡ ἐπιχείρησις εἶναι περιωρισμένη εἰς τὸν κύκλον τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν.

Καὶ ὑπ' αὐτὰς ὁμοῦς τὰς συνθήκας δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ πιστεῦωμεν ὅτι αἱ ἐγκόσμιαι ἀξίαι διάκεινται ἐχθρικῶς πρὸς τὰς πνευματικὰς τοιαύτας. Ἡ γῆ δύναται νὰ παράσχη μίαν κλίμακα διὰ τοὺς οὐρανοὺς, μολονότι πολλοὶ ἄνθρωποι παραπατοῦν καὶ πίπτουν κατὰ τὴν διαδικασίαν τῆς ἀναρριχίσεως. Τὸ αὐτοκίνητόν μου μὲ καθιστᾷ ἱκανὸν νὰ μεταβῶ εἰς ἕνα χῶρον, ἔθθα δύναμαι νὰ ἀκούσω μίαν διάλεξιν, ἣτις ἐπαυξάνει τὰς γνώσεις μου. Αἱ διάφοροι οἰκίαι καὶ συσκευαὶ συντελοῦν εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ὑγείας μας, ὅπερ εἶναι καλὸν καὶ διὰ τὴν ψυχὴν μας· συντελοῦν ἐπίσης εἰς τὴν διατήρησιν τῆς καθαριότητος, ἣτις εἶναι τὸ ἐπόμενον τῆς θεοσεβείας. Ἀκούομεν πολλὰ περὶ τῶν ἐπιπτώσεων τῆς μηχανῆς· ἐν τούτοις ἡ μηχανή, διὰ περιορισμοῦ τῆς δυσχεροῦς φυσικῆς ἐργασίας, κατέστησε τὸν ἄνθρωπον ὀλιγώτερον ὑποζύγιον ἀπὸ πρὶν.

Ὁ βιομηχανικὸς πολιτισμὸς, εἰς οἷαν ἔκτασιν ἐξαλείφει τὴν ρυπαρότητα, συντελεῖ εἰς τὴν πνευματικὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ ζῆσῃ μόνον μὲ ἄρτον· δὲν δύναται ὁμοῦς νὰ ζῆσῃ καὶ χωρὶς αὐτόν. Τὸ νὰ καταδικάσωμεν τὰ ὑλικά πράγματα, ἐπειδὴ εἶναι ὑλικά, δεικνύει πνευματικὸν σνομπισμὸν, ὅστις εἶναι τόσον κακὸς ὅσον καὶ ὁ κοινωνικὸς τοιοῦτος.

Μικτὰ κίνητρα

Αἱ διάφοροι ἐπιστημονικαὶ ἐνασχολήσεις δὲν ὑποτίθεται ὅτι κυβερνῶνται ὑπὸ τοιούτων κινήτρων φιλαυτίας, ὡς ἡ τοῦ ἐπιχειρηματίου.

Ἡ ἱατρικὴ ἔχει πάντοτε ὀδηγηθῆ ὑπὸ τῆς φιλανθρωπίας καὶ τῆς ἐλευθέρας ὑπηρεσίας καὶ οὐχὶ ἀπλῶς ὑπὸ τοῦ κέρδους. Ἡ ἱατρικὴ κυβερνᾶται ὑπὸ τοῦ ὄρκου τοῦ Ἱπποκράτους. Σπουδαῖος χειρουργὸς εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις ἔχει ἐκτελέσει ἀξιοσημειώτους χειρουργικὰς ἐπεμβάσεις, ἀνεξαρτήτως τῶν χρηματικῶν ἀμοιβῶν, τὰς ὁποίας ἐκέρδισεν ἐξ αὐτῶν.

Ὁ καθηγητὴς πρέπει βεβαίως νὰ κερδίζῃ τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἐκ τῆς ἐργασίας του· ἀλλὰ πέραν τούτου, κίνητρον τῆς ἐργασίας του ἀποτελεῖ ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις τῶν σπουδαστῶν του.

Ὅμοιος, ὁ ἐπιστήμων καταναλίσκει πολλὰς ἐπὶ πλέον ὥρας εἰς τὸ ἐργαστήριον, ἀναλύων τὰ δείγματά του, μετρῶν τὰς χημικὰς του οὐσίας, ὑποκινούμενος πρὸς τοῦτο, οὐχὶ ὑπὸ οἰκονομικῶν κινήτρων, ἀλλὰ ὑπὸ τῆς ἀκαταπάστου ἐπιθυμίας διὰ τὴν ἀλήθειαν, ἡ ὁποία τοῦ ἔχει γίνει ἔμμονος ἰδέα.

Τὰ αὐτὰ ἰσχύουν διὰ τοὺς δημοσίους πολιτικούς ὑπαλλήλους καὶ διὰ τοὺς ἀξιωματικούς, τῶν ὁποίων κίνητρον τῶν ἐνεργειῶν των εἶναι ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν πατρίδα.

Καὶ ὁ νόμος ἔχει τεθῆ χάριν τῆς δικαιοσύνης. Ἄλλ' ἡ ἐπιχείρησις εἶναι... ἐπιχείρησις. Δύναται ὁμοῦς αἱ ὑποθέσεις περὶ τῶν κινήτρων, δεικνύουσαι τοιαύτην ἀντίθεσιν μετοξύ τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐνασχολήσεων, νὰ γίνον ἀποδεκταί; Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ ἐνασχόλησις κυβερ-

νᾶται ὑπὸ ἰδανικῶν, ἐνῶ σκοπὸς τοῦ ἐπιχειρηματίου εἶναι ἀπλῶς ἡ ἐπαύξεισις τοῦ πλοῦτου. Βεβαίως, ἡ διάκρισις τῶν ἀνθρώπων «εἰς πρόβατα καὶ εἰς ἐρίφια» δὲν γίνεται ἀναλόγως τοῦ ἐπαγγέλματος ἐνὸς ἐκάστου. Ἐὰν τοῦτο ἴσχυεν, ὁ Ἀπόστολος Πέτρος δὲν θὰ ἐκοπίαζεν εἰς τὰς Αἰωνίους Πύλας.

Ἐπάρχουν ἄγιοι καὶ ἁμαρτωλοὶ εἰς πᾶσαν ἐνασχόλησιν. Ἐὰν ὁ ἐπιχειρηματίας εἶναι δέσμιος τοῦ κέρδους, μήπως δὲν εἶναι ὁ πολιτικός δέσμιος τῶν ψήφων; Εἶναι πάντοτε δύσκολον νὰ διερευνῶμεν τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν καὶ ἐπὶ πλέον δύσκολον νὰ διακρίνωμεν τὰ κίνητρα, διότι ἡ ἰδιοτέλεια ἔχει τὸν τρόπον νὰ μεταμφιέζεται διὰ κομψῶν ἐνδυμάτων. Πέραν τούτου, ἡ ἀγάπη τοῦ χρήματος δὲν δύναται νὰ λάβῃ μόνον τὴν μορφήν τῆς ἰδιοτελείας. Ἐπάρχει ἐπίσης ἡ ἀγάπη τῆς δυνάμεως, ἡ ἀγάπη τῆς διακρίσεως, ἡ ἀγάπη τῆν δόξης.

Ὁ ἀξιωματικός δὲν καθίσταται πλούσιος διὰ τῆς ἀμοιβῆς του, ἀλλ' ἀρέσκειται εἰς τὸν βαθμὸν του, τὰ παράσημά του καὶ τὴν δόξαν του.

Εἶναι ὁ καθηγητῆς καθ' ὀλοκληρίαν ἀλτρουιστής; Ἴσως αἰσθάνεται εὐχαρίστησιν ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἀσκεῖ δύναμιν ἐπὶ τῶν νεαρῶν μαθητῶν του.

Ὁ ἐπιστήμων ἀφιερώνει τὸν ἑαυτόν του εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ δὲν παύει ὅμως νὰ ἐπιθυμῇ ὅπως κατοστήσῃ τὸ ὄνομά του γνωστὸν τοῖς πᾶσι.

Ἀντιστρόφως δυνάμεθα νὰ θέσωμεν ὑπὸ ἀμφισβήτησιν τὴν πρότασιν, ὅτι ὁ ἐπιχειρηματίας ἐργάζεται μόνον διὰ τὸ χρήμα. Εἶναι γεγονός, ὑπὸ κανονικὰς συνθήκας, ὅτι ὁ νέος εἰσέρχεται εἰς τὴν ἐπιχειρηματικὴν ἐραστηριότητα ἐπειδὴ ἀρέσκειται εἰς αὐτήν, ἀκριβῶς ὡς εἰς ἕτερος νέος ἀκολουθεῖ τὴν φιλοσοφίαν ἐπειδὴ ἔλκεται ὑπ' αὐτῆς. Εἶναι ἀληθές, ὅτι μετὰ τὴν εἴσοδον οἰουδήποτε ἀτόμου εἰς τὴν ἐπιχειρηματικὴν δραστηριότητα, τὸ κέρδος ἀποτελεῖ τὸν σκοπὸν του. Ἀλλ' εἶναι πολὺ ἀπλοῦν νὰ ἐξισώσωμεν τὸ κέρδος μὲ τὸ προσωπικὸν ὄφελος· τὸ κέρδος περικλείει τὸν μισθὸν διὰ τὰς προσφερθεῖσας ὑπηρεσίας καὶ εἶναι ἀπόθεμα διὰ τὴν ἀπόσβεσιν καὶ τὰς νέας ἐπενδύσεις· καὶ ὅταν τὸ ὄφελος εἶναι προσωπικόν, εἶναι γεγονός ὅτι μέγα μέρος τούτου εἰς αὐτὴν τὴν χώραν, ἔχει συνεισφερθῆ ὑπὸ τῶν ἐπιχειρηματιῶν εἰς βοήθειαν ἐκπαιδευτικῶν, θρησκευτικῶν καὶ φιλανθρωπικῶν ὀργανισμῶν. Δυνάμεθα νὰ καλέσωμεν τοῦτο χρήμα συνειδήσεως ἢ σύμπτυμα καθυστερημένης ἰδεαλιστικῆς ἀνταποκρίσεως.

Συνοφίζοντες, ευνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι εἶναι δύσκολον νὰ διακρίνωμεν τὰ κίνητρα. Εἶναι τὸ χρήμα διὰ τὸν ἐπιχειρηματίαν αὐτοσκοπός, ἢ ἐπιδιώκει τοῦτο ἐπειδὴ εἶναι τὸ κοινωνικῶς παραδεκτὸν κριτήριον δι' ἀναγνώρισιν; Ἐν ἄλλοις λόγοις, δὲν εἶναι ἡ ἐπιχειρηματικὴ δραστηριότης ἐκδήλωσις τῆς ἐμφύτου ὀρμῆς διὰ δημιουργίαν, τῆς ἐγκαθιδρύσεως μιᾶς ἐνεργοῦ καὶ ἀναπτυσσομένης οἰκονομικῆς μονάδος, τούτεστιν ἐμφυτος ὀρμὴ, ἀναλόγου ἐκείνης τοῦ δημιουργικοῦ καλλιτέχου; Ἡ ἀπάντησις εἰς τὰ τεθέντα ἐρωτήματα εἶναι ὅτι ἡ ἐπιχειρηματικὴ δραστηριότης εἶναι κρᾶμα ὅλων τῶν ἀνωτέρω κινήτρων. Προκύπτει ὅμως ἡ ἀκόλουθος κρίσιμος ἐρώτησις. Ποῖον εἶναι τὸ ἐπικρατοῦν κριτήριον;

Ἐν γενικαῖς γραμμαῖς πιστεύω, ὅτι εἰς τὰς παραδοσιακὰς ἐπιστημονικὰς ἐνασχολήσεις τὸ ἰδανικὸν τοῦ κοινωνικῶς καλοῦ ἔχει καταστή καὶ θὰ παραμείνῃ περισσότερο εἰς τὸν ἔλεγχον τῆς ἰδιοτελείας παρὰ εἰς τὴν ἐπιχείρησιν.

Λέγων τοῦτο δὲν ἐνοῶ ὅτι ὁ ἐπιχειρηματίας, ὡς ἀνθρώπινον ὄν, διαφέρει ἀπὸ τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ἠθικοὺς σκοποὺς, ἀλλ' ὅτι οὗτος τείνει νὰ διάγη διπλὴν ζωὴν, δίδων ἔμφασιν εἰς τὸ συμφέρον του ἐντὸς τῆς ἐπιχειρήσεως, ἐνῶ παραλλήλως ἐκφράζει τὰς κοινωνικὰς ἐμφύτους ὁρμὰς του ἐκτὸς ταύτης (εἶναι ἀληθές ὅτι ἐν προκειμένῳ ὑπερβάλλω. Δὲν ὑφίσταται ἐπαγγελματικὴ ἐνασχόλησις εἰς τὴν ὁποίαν οἱ κανόνες τῆς τιμιότητος καὶ τοῦ σεβασμοῦ τῶν συμφωνιῶν νὰ εἶναι τόσον αὐστηρῶς σεβαστοὶ ὅσον εἰς τὴν ἐπιχείρησιν. Ἡ τοιαύτη τιμιότης εἶναι φυσικὸν ἐπακόλουθον τῆς διαρθρώσεως τῆς ἐπιχειρήσεως).

Τοῦτο δὲν σημαίνει ὅμως ὅτι ἡ ἐπιχείρησις εἶναι συμφυῆς κακόν, ὅτι ἡ ἐλευθερία της δὲν εἶναι ἰσοδύναμος ἢ ἴσης σημασίας πρὸς τὴν πολιτικὴν καὶ πνευματικὴν τοιαύτην, ἀλλ' ἀπλῶς ὅτι ἡ δυναμικὴ της εἶναι διάφορος. Σημαίνει ὡσαύτως, ὅτι ὁ ἔξωθεν ἔλεγχος τῆς ἐλευθερίας της εἶναι περισσότερον πιθανὸς καὶ ἀναγκαῖος παρὰ τῆς ἐλευθερίας ἐτέρων πεδίων τῆς ἀνθρωπίνης δράσεως.

Κοινωνικὴ ὑπευθυνότης

Προκύπτει, τότε, ἡ ἀκόλουθος κρίσιμος ἐρώτησις: Δοθέντων τῶν ἐιδικῶν συνθηκῶν καὶ τῆς φύσεως τῆς ἐπιχειρήσεως, τίνι τρόπῳ δυνάμεθα νὰ περικόψωμεν τὸ κόστος τῆς ἐλευθερίας καὶ νὰ ἐλέγξωμεν τὴν ὑπερβάλλουσαν ζωτικότητά της; Δύναται ἡ ἐπιχείρησις ἀφ' ἑαυτῆς νὰ συνεισφέρει τι εἰς τὴν προσπάθειαν διαφυλάξεως τῶν δυνάμεων καὶ εἰς τὴν ἀπαλοιφὴν τῶν ἐντάσεων τοῦ τρόπου διαβιώσεως μας, ἢ δὲν δύναται αὕτη νὰ ἐπιφέρῃ τὰς ἐν λόγῳ προσαρμογὰς καὶ εἰσέτι τὸ σφρίγος της καὶ τὸν οὐσιαστικόν της χαρακτήρα;

Ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ πιέσεις

Δὲν εἶναι, βεβαίως, ἀναγκαῖον νὰ φθάσωμεν μέχρι τοῦ σοσιαλισμοῦ, ἐπειδὴ ἡ ἐπιχείρησις δὲν δύναται νὰ ἐλέγξῃ πλήρως τὸν ἑαυτὸν της. Ὁ σοσιαλισμὸς ἐδράζεται ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως ὅτι ἡ ἰδιωτικὴ ἐπιχείρησις καὶ ἡ κοινωνικὴ δικαιοσύνη εἶναι ἀμοιβαίως ἀσυμβίβαστα καὶ μόνον ἡ κυβέρνησις—ἡ ὀργανωμένη δύναμις τῆς κοινωνίας—δύναται νὰ φροντίσῃ διὰ τὸ κοινωνικῶς καλόν. Ἄλλ' ἡ κυβερνητικὴ γραφειοκρατία δὲν ἐμπνέεται κατ' ἀνάγκην ὑπὸ κοινωνικῶν κινήτρων. Ἡ ὑπερηφάνεια τῆς δυνάμεως καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ ὀφέλους δύνανται νὰ ἐπηρεάσουν κάλλιστα τὰ κυβερνητικὰ ὄργανα, ὅπως καὶ οἰουδῆποτε ἐξ ἡμῶν. Ἐπιπροσθέτως, ἡ φαντασία, ἡ ἐφευρετικότης καὶ τὰ ἠγετικὰ προσόντα εἶναι κυρίως—ἂν καὶ ὄχι ἀποκλειστικῶς—περιουσία τῶν κατ' ἴδιαν ἀτόμων.

Πέραν τῶν ἀνωτέρω, ἡ δύναμις τῆς ἐπιχειρήσεως δὲν εἶναι πλέον ἀπεριόριστος. Αὕτη περιορίζεται ἤδη, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπὸ τῆς κυβερνητικῆς δυνάμεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ τῆς τοιαύτης τῆς ὀργανωμένης ἐργασίας. Ἀνήκει πλέον εἰς τὸ παρελθόν ἡ ἐποχὴ καθ' ἣν ἡ ἐπιχείρησις ἠδύνατο νὰ ἐκδίδῃ διαταγὰς, ὡς «λάβε αὐτὸ ἢ ἄφησε ἐκεῖνο»: τῶρα ἡ ἐπιχείρησις πρέπει νὰ διαπραγμα-

τεύεται με τὰς λοιπὰς δυνάμεις καὶ νὰ κάμνη συμβιβασμούς. Δὲν εἰσηγοῦμαι ὅτι ἡ ἐργασία καὶ ἡ κυβέρνησις εἶναι αὐταὶ καθ' ἑαυτὰ ἠθικαὶ δυνάμεις, ἀλλ' ἀπλῶς ὅτι τὸ παλαιὸν δημοκρατικὸν τέχνασμα τῶν ἐλέγχων καὶ τῶν ἰσορροπιῶν εἶναι ἐπαρκὲς διὰ τὴν ἐπίτευξιν τοῦ κοινωνικῶς καλοῦ· τὸ τοιοῦτον καλὸν προέρχεται ἐκ τῆς ἱκανότητος ἐκάστης δυνάμεως νὰ περιορίζῃ τὰς λοιπὰς. Ἐν ὀλίγοις ἔχομεν καὶ πάλιν ἀνταγωνισμόν, ἀλλ' ἐφ' ἐνὸς ἐτέρου ἐπιπέδου. Καὶ εἰς τὸ βάθος ὑποκρύπτεται ἡ ἀνεπίσημος διστακτικὴ κοινωνικὴ συνείδησις, ἐκφραζομένη διὰ τοῦ τύπου, ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος, ἢ ὑπὸ ἐτέρων πολλαπλῶν ὁμάδων.

Εἶναι ἐμπειρικῶς γνωστὸν ὅτι εἰς τὰς διαφόρους ἐπιστημονικὰς ἐνασχολήσεις εἶναι δυνατὸν ἡ ἰδιοτέλεια νὰ ὑποτάσσεται εἰς τὸ δημόσιον συμφέρον. Διατί δὲν θὰ ἦτο τοῦτο ἀληθὲς καὶ διὰ τὴν ἐπιχείρησιν; Ἐξ ἄλλου, εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ὅμοιοι. Ὁ ἐπιχειρηματίας καὶ ὁ δικαστὴς δύνανται κάλλιστα νὰ εἶναι ἀδελφοὶ ἀνατραφέντες καὶ ἀναπτυχθέντες ὑπὸ τῶν αὐτῶν γονέων καὶ εἰς τὸ αὐτὸ περιβάλλον. Τὸ διοικητικὸν συμβούλιον ἐνὸς κολλεγίου, λ. χ., ἐνεργεῖ μὲ γινώμονα τὰς κοινῶς παραδεδεγμένας ἀρχὰς καὶ διοικεῖ τοῦτο ὡς ἐὰν ἦτο δημόσιος ὀργανισμὸς, μολοντί εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνήκῃ τὸ κολλέγιον εἰς ἰδιώτας καὶ νὰ διοικῆται ὑπ' αὐτῶν. Δὲν δύναται ἡ ἐπιχείρησις νὰ ἐμπνευσθῇ ὑπὸ τῶν αὐτῶν διοικητικῶν ἀντιλήψεων;

Ἄς συγκρίνωμεν τὸν νόμον ἐν σχέσει πρὸς τὴν δικαιοσύνην. Ὅταν ἀποδεικνύεται κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν, ὅτι ὁ νόμος εἶναι ἄδικος ἐναντι ὠρισμένων ἀτόμων, οἱ δικασταὶ ἐπικαλοῦνται τὴν ἰσότητα (ἐναντι τοῦ νόμου) εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς «ἀρμοδίας διαδικασίας». Ἡ ἔννοια αὕτη εἶναι σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου ἀόριστος, ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἀοριστία καθιστᾷ ἱκανοὺς τοὺς δικαστὰς ὅπως τὴν χρησιμοποιοῦν ὡς ὄπλον πρὸς ὄφελος τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς συνειδήσεως. Δὲν δύναται ἡ ἐπιχείρησις ὡσαύτως, νὰ ἔχῃ τὴν ἰδικὴν τῆς ἀρχῆς τῆς ἀρμοδίας διαδικασίας;

Μὴ πραγματικὴ προσδοκία

Βαθμιαίως, οἱ ἔσωθεν προερχόμενοι ἔλεγχοι καθίστανται μέρος τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ ὑπάρχει αὐξουσα αἴσθησις ἀμοιβαιότητος καὶ νομιμοφροσύνης ἐντὸς ἐκάστης ἐπιχειρηματικῆς μονάδος. Οὐχ ἥττον ἔχω τὴν γνώμην, ὅτι θὰ ἦτο μὴ ρεαλιστικὸν νὰ ἀναμένωμεν νὰ εἶναι ὅμοια ἡ συμπεριφορὰ τῆς ἐπιχειρήσεως πρὸς τὴν τοιαύτην τῆς ἐπιστημονικῆς ἐνασχολήσεως. Καὶ τοῦτο, διὰ τοὺς κάτωθι δύο λόγους:

α) Αἱ ἐπιστημονικαὶ ἐνασχολήσεις ἔχουν διατυπώσει πρότυπα, βάσει τῶν ὁποίων τὰ μέλη των δύνανται νὰ κριθοῦν. Ὁ δικηγόρος πρέπει νὰ ἐπιτύχῃ εἰς τὰς κεκανονισμένας ἐξετάσεις καὶ ὁ ὑποψήφιος ἰατρός πρέπει νὰ διέλθῃ ἐπιτυχῶς ὠρισμένας δοκιμασίας. Διὰ τὸν ἐπιχειρηματίαν, δὲν ὑφίστανται τοιαῦτα προαπαιτούμενα εἰσόδου εἰς τὸν κλάδον καὶ ἀμφιβάλλω ἐὰν θὰ ἦτο κατορθωτὸν καὶ ἐπιβεβλημένον νὰ τεθοῦν παρόμοια κριτήρια. Τὸ στοιχεῖον τῆς «τέ-

χνης» ἢ τῆς προαισθήσεως εἰς τὴν ἐπιχείρησιν, τὸ στοιχεῖον τῆς τύχης, ἀκόμη δὲ καὶ τὸ στοιχεῖον τῆς ἀνάγκης δι' ἐλευθερίαν, θὰ ὑπάρχουν πάντοτε διὰ νὰ διακρίνηται ἡ ἐπιχείρησις ἀπὸ τὰς ἐπιστημονικὰς ἐνασχολήσεις.

β) Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ὑλικά ἀγαθὰ, τὰ πνευματικὰ τοιαῦτα εἶναι μὴ πεπερασμένα. Τὸ γεγονὸς ὅτι ἔχεις γίνεαι κάτοχος ὠρισμένων γνώσεων δὲν γίνεαι ἐμπόδιον εἰς τὴν ἀπόκτησιν καὶ ἐτέρων τοιούτων. Εἰς τὴν πραγματικότητα, τὸ ἀντίθετον εἶναι ἀληθές. Τὸ γεγονὸς, ὅτι ἄτομόν τι ἀπολαμβάνει ἐν μουσικὸν κομμάτι δὲν ἐμποδίζει ἕτερον ἄτομον ἀπὸ τὴν ἴδιαν ἀπόλαυσιν. Ἐν ἄλλοις λόγοις, τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ δὲν καταναλίσκονται διὰ τῆς χρήσεως, ἀλλὰ δύναται νὰ διαμοιράζωνται χωρὶς νὰ ἐξαντλοῦνται. Ἐὰν ὁμως εἶμαι κάτοχος ἐνὸς τραπεζογραμματίου, δὲν δύνασθε νὰ κατέχετε τὸ αὐτὸ τραπεζογραμματίον. Ἐὰν ἔχετε ὑπὸ τὴν κυριότητά σας ὠρισμένον οἰκόπεδον ἢ συγκεκκριμένον αὐτοκίνητον, δὲν δύναμαι νὰ κατέχω τὰ ἐν λόγῳ ἀγαθὰ. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἐννοίαν τὰ οἰκονομικὰ ἀγαθὰ εἶναι πεπερασμένα· οἰκονομία καὶ σπάνις εἶναι δύο λέξεις μὲ τὴν αὐτὴν σημασίαν. Ἔχομεν εἰς τὴν διάθεσιν μας τοιαύτας ποσότητας ἀγαθῶν, ὥστε μόλις νὰ καλύπτωμεν τὰς ἀνάγκας μας. Ἐνῶ τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ μᾶς ἐνώνουν, τὰ ὑλικά ἀγαθὰ μᾶς διαιροῦν καὶ τείνουν νὰ δημιουργήσουν συνθήκας πολέμου μετὰ τῶν ἀνθρωπίνων ὄντων.

Πᾶν ἄτομον εἰς τὴν καθημερινὴν του ζωὴν ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἀτελείωτον πάλιν μετὰ τὴν ὀρέξεως καὶ λογικῆς, ζωτικῆς δυνάμεως καὶ ἠθικῆς. Διὰ νὰ ἐπιτύχη τοῦτο τὴν ἀριστον ζωὴν, πρέπει νὰ ὑποβοηθηθῇ ὑπὸ ἐξωτερικῶν παραγόντων. Τὸ σπουδαῖον ἐν προκειμένῳ εἶναι ὅτι τοῦτο ἐφαρμόζεται περισσότερο εἰς τὸν ἐπιχειρηματίαν ὡς ἐπιχειρηματίαν καὶ οὐχὶ εἰς τὸν ἐπιστήμονα ὡς ἐπιστήμονα. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον δὲν δυνάμεθα νὰ βασισθῶμεν ἐξ ὀλοκλήρου ἐπὶ τῆς ἀναπτυσσομένης συνειδήσεως τοῦ ἐπιχειρηματίου, ἀλλὰ πρέπει ἐπίσης νὰ ἀποβλέψωμεν εἰς τοὺς ἐξωθεν ἐλέγχους τῆς δυνάμεως (τῆς κυβερνήσεως καὶ τῶν ἐτέρων ὀργανωμένων ὁμάδων, ὡς εἶναι ἡ ἐργασία) καὶ εἰς τὴν ἀνεπίσημον ἐπίδρασιν τῆς κοινῆς γνώμης.

Κατευθυντήριον ἀρχαί

Ποῖοι εἶναι, τότε, οἱ εἰδικοί τρόποι διὰ τῶν ὁποίων θὰ δεῖξη ἡ ἐπιχείρησις τὴν αὐξουσαν αἰσθησιν τῆς κοινωνικῆς ὑπευθυνότητος; Δὲν νομίζω ὅτι θὰ δυνηθῶ νὰ ἀπαντήσω εἰς τὸ τεθὲν ἐρώτημα. Εἰς τὴν πραγματικότητα, εἶναι ἀμφίβολον ὅτι ὁ καθείς θὰ δυνηθῇ νὰ χαράξῃ ἐκ τῶν προτέρων τὰ εἰδικὰ προγράμματα διὰ τὴν ἐπιχείρησιν. Τοιαῦτα ζητήματα θὰ πρέπει νὰ τύχουν ἐπεξεργασίας ἐπὶ τῇ βάσει ἐμπειρικῶν δεδομένων εἰς ἀπάντησιν τῶν εἰδικῶν αὐτιῶν, αἵτινες τὰ προκαλοῦν. Ἀλλὰ δύναται τις νὰ προτείνῃ ὠρισμένους γενικοὺς κανόνας ὡς κατευθυντήριους ἀρχὰς δράσεως:

1) Οἱ νόμοι δυνατὸν νὰ εἶναι ἀναγκαῖοι· ἀλλὰ, *ceteris paribus*, ἡ ἐλευθερία εἶναι προτιμότερα τοῦ νόμου. Ὄταν μία καλὴ πράξις γίνεαι κατόπιν ἐξαναγκασμοῦ, ἡ ἀξία της μειοῦται: ἐνῶ ὅταν αὕτη γίνεαι ἐκούσιως, ἡ ἀξία της ἀνέρχεται. Διαφυλάττετε τὴν ἐλευθερίαν τῆς παραγωγῆς εἰς οἶαν ἔκτασιν

είναι κατορθωτόν, ἀλλὰ παραλλήλως προστατεύετε τὸ κοινόν. Σὺν τῷ χρόνῳ, θὰ πρέπει νὰ βασιζώμεθα εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν διὰ τὴν ἐπίτευξιν τῶν σκοπῶν τοῦ νόμου. Ἐάν, λ.χ. ἐν ἄχρηστον (ἀλλ' ἐπιβλαβές) φάρμακον εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἀγορὰν εἰς τιμὴν ἀνωτέραν τοῦ κόστους, θὰ πρέπει νὰ ἀποκλείσωμεν διὰ νόμου τὴν πώλησιν τοῦ ἐν λόγῳ προϊόντος; Ἔχω τὴν γνώμην ὅτι δὲν εἶναι ἔργον τῆς Κυβερνήσεως ἢ διαφύλαξις τοῦ κοινοῦ ἀπὸ τὰς ἀνοησίας του. Θὰ ἦτο ὁμως προτιμότερον νὰ προάγωμεν τὴν κρίσιν τοῦ κοινοῦ δι' ἀρτιωτέρας ἐκπαιδεύσεως.

2) Ἡ βασικὴ θεώρησις τῶν κερδῶν εἰς τὴν ἐπιχείρησιν πρέπει νὰ συμπληρωθῇ ὑπὸ τοῦ παράγοντος τοῦ κοινωνικοῦ ὀφέλους. Ἔστω, τὸ κάτωθι παράδειγμα: Ὑπάρχει ἐργοστάσιον, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ μεταβάλλῃ τόπον ἐγκαταστάσεως, ἐπειδὴ τὰ κέρδη εἶναι ὑψηλότερα εἰς ἑτέραν περιοχὴν. Τί θὰ ἐσήμαινε ὁμως ἡ τοιαύτη μεταβολὴ διὰ τοὺς ἐργάτας καὶ δι' αὐτὴν ταύτην τὴν περιοχὴν; Πρέπει νὰ εὔρεθῇ ἰσορροπία τις μεταξὺ τῶν κερδῶν καὶ τῆς κοινωνικῆς ὑπευθυνότητος.

3) Ἡ μέχρι τοῦδε ἀνάλυσις ἐβασίσθη ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως, ὅτι ἡ ἐπιχείρησις ἐκπληροῖ τὴν κοινωνικὴν τῆς λειτουργίαν ἐμμέσως, δι' αὐξήσεως τοῦ γενικοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου. Τοῦτο ὁμως δὲν εἶναι ἐπαρκές· ἡ ἐπιχείρησις ἔχει ὡσαύτως ἄμεσον ὑπευθυνότητα διὰ τὴν ὕλικὴν εὐημερίαν τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου καὶ ἀνακύπτει τὸ ἐρώτημα ἐὰν ὁ ἐπιχειρηματίας πρέπει νὰ ἐκπληρῇ τὴν ἐν λόγῳ ὑπευθυνότητα ὡς ιδιώτης ἢ διὰ τῆς ἰκανότητός του ὡς ἐπιχειρηματίας.

4) Πέραν τῆς ὕλικῆς εὐημερίας, ὁ ἐπιχειρηματίας πρέπει νὰ συνεισφέρῃ εἰς τὴν ἐκπολιτιστικὴν καὶ πνευματικὴν εὐημερίαν τῆς κοινότητος καὶ τοῦ ἔθνους. Ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὁ Ἀμερικανὸς ἐπιχειρηματίας ἔχει παίξει τὸν ρόλον τὸν ὁποῖον παλαιότερον ἔπαιζεν ἡ ἀριστοκρατία εἰς τὴν Εὐρώπην. Εἰς τὰς Η.Π.Α., ὁ ἐπιχειρηματίας ἔχει καταστῆ προστάτης τοῦ πολιτισμοῦ, ὑποστηρίζων τὴν ἐκπαίδευσιν, τὰς μουσικὰς ὁργανώσεις καὶ τὰς καλὰς τέχνας. Ἐνταῦθα, ὁμως, πρέπει νὰ γίνῃ μία διευκρίνησις: τὸ γεγονός ὅτι κατέστη οὗτος προστάτης δὲν πρέπει νὰ συγχέεται πρὸς τὴν προστατευτικὴν στάσιν. Ὑπάρχει ἤδη ὁ ἐπικρατῶν φόβος τῆς ἐπιχειρηματικῆς δυνάμεως.

Ἡ ἐπιχείρησις τόσον ζηλότυπος τῆς ἰδικῆς τῆς ἀνεξαρτησίας, πρέπει ἐξ ἴσου νὰ σέβεται τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν ἀκεραιότητα τῆς πνευματικῆς ζωῆς τὴν ὁποῖαν ὑποστηρίζει. Γνωρίζομεν ὅτι εἰς τὰς ἀπαρχὰς τοῦ αἰῶνος μας, οἱ σιδηρόδρομοι ἔτεινον νὰ ἐλέγχουν τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν τῶν πολιτειῶν. Ἄλλ' ὁ ἔλεγχος τῆς Κυβερνήσεως ὑπὸ τῆς ἐπιχειρήσεως εἶναι καταδικαστέος, ὡς ἀκριβῶς εἶναι καταδικαστέος ὁ ἔλεγχος τῆς ἐπιχειρήσεως ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως. Οἱ ἐκπαιδευτικοὶ ὀργανισμοὶ ἔχουν τὰς ἰδικὰς των μεθόδους καὶ τοὺς ἰδικούς των κανόνας, οἵτινες ἀνεπτύχθησαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον μέσῳ τῶν αἰώνων· καὶ μόνον ὅταν, ὡς ἐκπαιδεύσεις, εἶναι αὐτοκυβερνωμένη δύναται αὐτὴ νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἀποστολὴν τῆς. Ἐν ὀλίγοις, ὁ ἐπιχειρηματίας ὡς προστάτης πρέπει νὰ ἀνθίσταται εἰς οἰουδήποτε πειρασμὸν κυριαρχίας ἐπὶ τῶν ἐκπολιτιστικῶν ὀργανισμῶν, τὰς ὁποίας τόσον γενναίως ἀποφρόνως ὑποστηρίζει.

5) Ἀνωτέρω, ἐσχολίασα τὸ γεγονός ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἔχουν πολὺ ὀλί-

γην ἐλευθερίαν εἰς τὴν ἐργασίαν των. Ἐνῶς ἢ ἐν λόγῳ ἄποψις εἶναι ἀληθῆς διὰ τοὺς ἐργάτας, εἶναι ὡσαύτως ἀληθῆς καὶ διὰ τοὺς ὑπαλλήλους ἐν γένει, ἀκόμη δὲ καὶ διὰ τὰ διοικητικὰ στελέχη εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς σταδιοδρομίας των. Εἶναι ἀληθές, ὅτι τὰ $\frac{4}{5}$ ἐξ ἡμῶν ἀσκοῦν ἐξηρητημένην ἐργασίαν. Ἡ ἐργασία εἶναι τόσον σημαντικὸν μέρος τῆς ζωῆς μας, ὥστε ἀνεξαρτήτως τοῦ πόσου καλῶς διάγωμεν ἐκτὸς ταύτης, δὲν δυνάμεθα νὰ διάγωμεν καλὴν ζωὴν, ἐκτὸς ἐὰν διάγωμεν τὴν αὐτὴν ζωὴν εἰς τὴν ἐργασίαν μας. Ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ κατανόσις τῆς σπουδαιότητός της ὑπὸ τῶν μελῶν εἰς τινὰ ἐπιχειρήσιν, εἶναι οὐσιώδεις παράγοντες τῆς εὐτυχίας ὄλων μας. Τίνι τρόπῳ δύνανται αὐταὶ νὰ ἐξασφαλισθοῦν διὰ τὸν ἐργάτην ;

Θὰ εἶδει νὰ καταστήσω σαφές τὸ γεγονός, ὅτι δὲν πιστεύω εἰς τὴν αὐτοκυβέρνησιν τῆς ἐπιχειρήσεως· ἡ διοίκησις πρέπει νὰ εἶναι ὑπεύθυνος. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ ἐπιχείρησις εἶναι ἀπολυταρχική· εἰς τὴν πραγματικότητα ὅμως ἡ ἀρχὴ τῆς ἐξουσίας ἔχει λογικὴν βάσιν εἰς τὴν ἐπιχείρησιν. Ὁ εἰδικὸς εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις λαμβάνει τὰς ἀποφάσεις· ἡ ἐξουσία ἐξάγεται ἐκ τῆς γνώσεως. Συνεπῶς, εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς ἐνασχολήσεις, οὐδεὶς θὰ ἀπήτει ὅπως ὁ ἱατρὸς συνεβουλεύετο τὴν γραμματέα του διὰ τινὰ διάγνωσιν.

Τοῦτο ὅμως φαίνεται ὅτι μᾶς ὀδηγεῖ εἰς μίαν ἀντίφασιν· ἡ ἀπολυταρχικότης εἶναι ἀναγκαία εἰς τὴν ἐπιχείρησιν, οὐχ ἥττον, ὅμως, αὕτη εἶναι ἀποκρουστέα. Μολονότι δὲν ἔχω νὰ προτείνω λύσιν τινά, εἶναι ἐνδιαφέρον δι' ἡμᾶς νὰ ἀντιληφθῶμεν ὅτι ἡ παρούσα κατάστασις δὲν εἶναι ἱκανοποιητικὴ ὑπὸ οἰανδήποτε τελικὴν ἔννοιαν. Θὰ πρέπει, τοῦλάχιστον νὰ εἶναι ὁ ἐπιχειρηματίας ἐνήμερος ἐπὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ τοῦ προβλήματος, ἀναγνωρίζων ὅτι δυνατὸν πολλακίς νὰ διδῆ λόγον διὰ τὴν δυσορέσκεϊαν τῶν ἐργατῶν, ἀκόμη καὶ ὅταν οἱ οἰκονομικοὶ παράγοντες εἶναι ἱκανοποιητικοί.

Ἡ θρησκευτικὴ ὄθησις

Ἐχω νὰ εἰσηγηθῶ εἰσέτι πρότασιν τινὰ καὶ παρουσιάζω ταύτην πειραματικῶς, εἰς τρόπον ὥστε νὰ δυνηθῇ ὁ ἐπιχειρηματίας νὰ τὴν σταθμίσῃ. Παρὰ ταῦτα, ὁ ἐπιχειρηματίας εἶναι ὁ μόνος, ὅστις θὰ πρέπει νὰ γνωρίζῃ ἐὰν τὰ ἰδανικὰ δύνανται νὰ εἶναι πρακτικὰ εἰς τὴν βιομηχανίαν ἢ ἐὰν ἡ ἐπιχείρησις δύναται νὰ λαμβάνῃ πρόνοιαν καὶ δι' ἕτερα πράγματα, πέραν τῆς ἰδιοτελείας της.

Παραδόξως, ἡ εἰσήγησις προέρχεται ἀπὸ φαινόμενον, τὸ ὁποῖον ἔχει παρατηρηθῆ εἰς τὸν κομμουνισμόν. Ἀναμφιβόλως, ἡ κομμουνιστικὴ ἐπιχείρησις εἶναι ὀλιγώτερον ἀποδοτικὴ ἀπὸ τὰς ἰδικὰς μας ἐπιχειρήσεις, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀνὰ μονάδα παραγωγῆς, καὶ ὅλοι μας ἀπεχθανόμεθα τὰς βάσεις τοῦ κομμουνιστικοῦ προγράμματος. Ἄλλ' ὠρισμένα ἐκ τῶν καταστημάτων τοῦ κομμουνισμοῦ εἶναι σχεδὸν πέραν πάσης κατανοήσεως. Ὑπάρχει ἐνταῦθα ἐν ἡμᾶς πρὸς ὠρισμένον εἶδος κινήτρων, τὰ ὁποῖα θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἐφαρμόσωμεν κατὰ τὴν θεσμοθέτησιν τῶν ἰδικῶν μας πολυτίμων πεποιθήσεων καὶ ἀξιών ;

Ἐν προκειμένῳ, ἄς μοι ἐπιτραπῇ νὰ ἀναφέρω τὰς ἀντιλήψεις τοῦ Donald

Κ. David (ὅστις ἤδη ἀπεσύρθη ἀπὸ τὴν θέσιν τοῦ Κοσμήτορος τῆς Σχολῆς τῆς Ἐπιχειρηματικῆς Διοικήσεως τοῦ Πανεπιστημίου Harvard).

«Εἰς αὐτὸ τὸ μέρος τῆς ὑψηλίου, τὸ ὁποῖον κυριορχεῖται ὑπὸ τοῦ πλέον ὑλιστικοῦ συμβόλου τῆς πίστεως εἰς τὴν ἱστορίαν—ἡ περιοχὴ ὀπισθεν τοῦ σιδηροῦ παραπετάσματος—ἡ ἰδεολογία εἰς ὄρους πλήρους ἀφοσιώσεως εἰς δεδομένον σκοπὸν, εἶναι οὐσιαστικῶς ὅπως ἡ θρησκεία. Εἰς τὸν δυτικὸν κόσμον, τοῦ ὁποῖου ἡ φιλοσοφία εἶναι κατ' ἀρχὴν πνευματικὴ καὶ τοῦ ὁποῖου ἡ ἐλευθερία εἶναι εἰς μεγαλειώδης σκοπός, ἡ προοπτικὴ τῆς ζωῆς, τῆς κοινωνίας καὶ τῆς προόδου δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ἐκφράζεται κυρίως εἰς ποσοτικούς ὄρους. Μᾶς ἔχουν εἶπει νὰ σκεπτώμεθα εἰς ὄρους τοῦ πλούτου, τουτέστι συναρτήσῃ ὑλικῶν πραγμάτων» (3).

Τὶ παράδοξον πρᾶγμα τὸ ὄντι, καὶ τίνι τρόπῳ δυνάμεθα νὰ τὸ ἐξηγήσωμεν; Τίνι τρόπῳ δυνάμεθα νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὸ γεγονός, ὅτι ὁ κομμουνισμὸς ἔχει ἀσκήσει τοιαύτην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν ἀτόμων καὶ εἰδικώτερον τῶν νέων; Δὲν ὑπάρχει, βεβαίως, ἀπλῆ ἀπάντησις. Διὰ πολλοὺς, ἡ τοιαύτη τάσις ὑποδηλοῖ τὴν εὐκαιρίαν διὰ δύναμιν, ἐνῶ δι' ἑτέρους τὴν ἐλπίδα ὑπερνικήσεως τῆς πενίας των. Τοῦτο δὲν ἐρμηνεύει ὅμως διατὶ οὗτος ἔχει ἀποκτήσει τὴν ἔλξιν τῆς θρησκείας. Ἡ δύναμις τοῦ κομμουνισμοῦ εἰς ὠρισμένης περιοχᾶς προέρχεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἀντὶ τοῦ νὰ προσφέρῃ εἰς τὰ ἄτομα τὸ κάθε τί, ἔχει ζητήσῃ ἀπὸ αὐτὰ νὰ δώσουν τὸ κάθε τί καὶ μάλιστα κατὰ τρόπον ὀλοκληρωτικόν. Ἡμεῖς εἰς αὐτὴν τὴν χώραν ἔχομεν τὴν τάσιν νὰ λαμβάνωμεν λίαν «ρεαλιστικὴν» ἄποψιν, ὑποθέτοντες ὅτι ὁ μόνος τρόπος τοῦ νὰ λάβῃς τί ἀπὸ ἕτερον ἄτομον εἶναι νὰ δειξῇς τὸ συμφέρον, τὸ ὁποῖον ἔχει τὸ ἐν λόγῳ ἄτομον ἐκ τῆς τοιαύτης συναλλαγῆς. Ἐν τούτοις, ὑφίσταται εἰς ὅλους μας ἡ κατεπείγουσα ἀνάγκη νὰ ἀφιερωθῶμεν εἰς σκοπὸν πέραν τοῦ ἀτομικοῦ μας συμφέροντος. Οἱ κομμουνισταὶ ἔχουν ἀναγνωρίσει τὴν ἐν λόγῳ ἀνάγκην καὶ ἐξεμεταλλεύθησαν αὐτὴν διὰ τοὺς ἰδικούς των σκοπούς. Οἰοσδήποτε ἄνθρωπος θὰ ἐπρωτίμα νὰ παρεδίδετο εἰς ἕνα ψευδῆ Θεὸν μᾶλλον, παρὰ εἰς τὸ μηδέν. Καὶ αὕτη εἶναι ἡ ἔννοια ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἔχει ἐμφανισθῆ μετεμφισμένος εἰς θρησκείαν εἰς τὰ ὄμματα πολλῶν ἀτόμων ὁ κομμουνισμὸς.

Οἱ κομμουνισταὶ ἔχουν κλέψει τὰ ὄπλα των ἀπὸ τὸν Χριστιανικὸν μας ἐξοπλισμὸν, καθ' ἣν στιγμὴν ταῦτα ἔκειντο παρημελημένα καὶ σκωριάζοντα. Διὰ τὴν καταπολέμησιν τοῦ κομμουνισμοῦ πρέπει νὰ ἀνακτήσωμεν καὶ νὰ χρησιμοποιήσωμεν τὰ ὄπλα μας. Πρέπει νὰ προσέξωμεν ἀκόμη μίαν φορὰν τὰς οἰοει τάσεις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

Ἐχομεν σχολιάσει τὰ τῆς θρησκείας. Σήμερον ἡ θρησκευτικὴ ὥθησις ἐνυπάρχει εἰς ὅλους μας καὶ ἡ οὐσία της κεῖται εἰς τὴν παρόρμησιν νὰ ἀνηψώθωμεν ὑπεράνω τοῦ ἀτομικοῦ μας ὀφέλους καὶ τῆς ἀτομικῆς ἱκανοποιήσεως, καὶ νὰ ἀφεθῶμεν εἰς ἕν ἰδανικόν. Ἄς μὴ εἴμεθα τόσον βλακωδῶς «πρακτικοί», καὶ νὰ ἀγνοοῦμεν τὴν ὑπαρξίν της. Εἶναι πρὸς τιμὴν τοῦ πολιτισμοῦ μας,

3) Edward C. Bursk (Editor) : Getting Things Done in Business. (Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1953), σελ. 48.

τὸ γεγονός ὅτι ὅλοι μας θεωροῦμεν ἀθρομήτως τὸν Albert Schweitzer (ὅστις ἐπέλεξε τὴν δύσβατον ὁδὸν τῆς παροχῆς ὑπηρεσιῶν εἰς τοὺς ποιοῦντας συνανθρώπους μας μεταξύ πληθώρας εὐκόλου καὶ ἐπιτυχοῦς σταδιοδρομίας) ὡς διαφορετικὸν ἀπὸ τοὺς κοινούς ἀνθρώπους· ἴσως ὁμως ἐτι μεγαλυτέρας σπουδαιότητος εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ὁ πολιτισμὸς μας παράγει τοιαύτας προσωπικότητας ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρόν.

Πέραν τούτων εἶναι δυνατόν νὰ κερδίσωμεν τὴν συναίνεσιν τῆς νεολαίας εἰς μίαν λογικὴν πρότασιν, λέγοντες εἰς αὐτήν: «Δὲν ὑπάρχει οὐδὲν ὄφελος δι' ὑμᾶς εἰς τοῦτο, ἀλλ' ὑπάρχει πᾶσα εὐκαιρία δι' ὑμᾶς νὰ προσφέρετε τὸ πᾶν». Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου πολλοὶ πολῖται, συμπεριλαμβανομένων τῶν ἐπιχειρηματιῶν, διέθεσαν ἀφιλοκερδῶς τὸν χρόνον των, τὴν ἐνεργητικότητά των, καὶ τὸ χρῆμα των (διὰ νὰ μὴ εἶπω τὴν ζωὴν των), χάριν τῆς πατρίδος των. Ἐν τούτοις, δὲν λέγω ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἄγιοι· τὸ ἀτομικὸν συμφέρον μὲ τὴν ἰδικὴν του ἔντασιν καὶ τὴν ἐπιρροὴν του εἶναι ὡσαύτως παρὸν εἰς ὅλας τὰς καταστάσεις. Παρ' ὅλα ταῦτα, ὁ πόλεμος ἦτο μία κρίσις ὑψίστου βαθμοῦ· κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς εἰρήνης, αἱ οἰονεὶ ἐπιθυμία· τείνουσι νὰ ναρκωθοῦν καὶ νὰ ξεσθενήσουσι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ἀτομικὸν συμφέρον, τὸ ὅποιον εὕρισκεται εἰς τὴν ἀκμὴν του. (Ἴσως ἢ ἐν λόγῳ τάσις ἐξηγεῖ μερικῶς τὸ γεγονός ὅτι οἱ κομμουνισταὶ εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ δημιουργοῦν διαρκῆ πολεμικὴν κρίσιν πρὸς τὸν σκοπὸν ὅπως ὑποκινοῦν τοὺς πολίτας των νὰ παρέχουν ἀδιαμαρτυρήτως τὰς ζητουμένας θυσία).

Ὅ,τι ἐπιθυμῶ νὰ εἶπω ἐν προκειμένῳ εἶναι, ὅτι ἴσως θὰ δυνηθοῦν κάποτε οἱ ἐπιχειρηματῆται νὰ εἰσάγουν μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἐν λόγῳ αἰσθηματος εἰς τοὺς ἑαυτοὺς των καὶ εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις των. Ἡ αὐτὴ προσέγγισις θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποβοηθήσῃ ὡσαύτως τοὺς πολιτικούς καὶ τοὺς ἐπιστήμονας, ἀλλὰ σκέπτομαι ἐνταῦθα περὶ αὐτοῦ, ὡς ἐνὸς τρόπου ἀντιμετωπίσεως τοῦ εἰδικοῦ διλήματος τῶν ἐπιχειρηματιῶν (4).

Δέον νὰ σημειωθῆ ὅτι εἰσηγήθητι ὠρισμένας προτάσεις χωρὶς νὰ προτείνω συγκεκριμένας λύσεις. Παρὰ ταῦτα, θὰ ἦτο ἀνάρμοστον δι' ἓνα θεατὴν νὰ κηρύξῃ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ εἰς τοὺς ἐπιχειρηματίας. Εἶναι μᾶλλον καθήκον αὐτῶν τούτων τῶν ἐπιχειρηματιῶν νὰ εὕρουσι τὰς λύσεις, θεωροῦντες τὰ προβλήματα ὡς προκλήσεις ἀπαιτουσᾶς ἀντιμετώπισιν. Ἡ εὕρεσις τῶν λύσεων, αὐτῶν τῶν μακροχρονίων προβλημάτων, εἶναι ἔργον κυρίως τῶν ἀτόμων, ἅτινα γνωρίζουσι τὴν ἐπιχειρήσιν ἐκ τῶν ἔσωθεν. Κατὰ παρόμοιον τρόπον αἱ Οἰκονομικαὶ Σχολαί, μὲ ὅλον τὸν χρόνον καὶ τὰς πληροφορίας τὰς ὁποίας ἔχουσι εἰς τὴν διάθεσίν των, εἶναι ὑπεύθυνοι διὰ τὴν ἀνάλυσιν καὶ τὴν παροχὴν λύσεων τῶν ἐν λόγῳ προβλημάτων. Δὲν εἶναι ἐπαρκές διὰ μίαν Οἰκονομικὴν Σχολὴν νὰ καθιστᾷ ἱκανούς τοὺς Σπουδαστάς της νὰ ἐνεργοῦν ἐπὶ τῆς ὑπαρχούσης διαρθρώσεως τῆς ἐπιχειρήσεως· εἶναι ὡσαύτως ἔργον της — ἴσως δὲ τὸ ὑψίστον

4) Ἐπὶ τῶν ἀντιλήψεων ἐπιχειρηματιῶν ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ σημείου, βλ. O. A. Ohman : Skyhooks (With Special Implications for Monday Through Friday). Εἰς περ. Harvard Business Review, Μαΐου — Ἰουνίου 1955, σελ. 33.

ἔργον της — νὰ ἐξετάζη πρακτικῶς καὶ νὰ προτείνῃ νέα καὶ περισσότερον βελτιωμένα πρότυπα ἐπιχειρηματικῆς δραστηριότητος.

Συμπεράσματα

Κατὰ πόσον εἶναι δυνατὸν διὰ τὴν ἐπιχείρησιν νὰ προσεγγίσῃ τὸ ὑπόδειγμα συμπεριφορᾶς τῶν ἐπιστημονικῶν ἐνασχολήσεων ἢ κατὰ πόσον δύναται ὁ ἐπιχειρηματίας νὰ ἐφαρμόσῃ ἐντὸς τῆς ἐπιχειρήσεώς του τὰ κοινωνικὰ αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα ἐκφράζει ἐκτὸς ταύτης ; Ἐν τούτοις, ἡ ἐπιχείρησις ἐπιδιώκει τὸν αὐτὸν κοινωνικὸν σκοπὸν πρὸς οἰανδήποτε ἐπιστημονικὴν ἐνασχόλησιν. Ἔργον τῆς ἱατρικῆς, λ. χ., εἶναι ἡ παροχὴ ὑγείας εἰς τὴν κοινωνίαν· κατ' ἀνόλογον τρόπον, ἀποστολὴ τῆς ἐπιχειρήσεως εἶναι ἡ παραγωγὴ καὶ διανομὴ ἀγαθῶν καὶ ὑπηρεσιῶν διὰ τὴν κοινωνίαν.

Ἡ ἐπιχείρησις, βεβαίως, δὲν δύναται νὰ λειτουργῇ ὡς φιλανθρωπικὴ ὄργανωσις, καθ' ὅσον καὶ αὐτὴ αὐτὴ ἡ φιλανθρωπία ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν κερδῶν τῆς ἐπιχειρήσεως. Ἡ ἐπιχείρησις πρέπει νὰ εἶναι ὀργανωτικῶς ἀποδοτικὴ καὶ χρηματοοικονομικῶς φερέγγυος. Ἐν τούτοις, δὲν ὑφίσταται ἀνακολουθία μετὰ τὴν πρότασιν, ὅτι ἡ ἐπιχείρησις πρέπει νὰ ἀναγνωρίζῃ τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα τῶν ἐργαζομένων καὶ τοῦ κοινοῦ, καθ' ὃν τρόπον ἀναγνωρίζει τὰ τοιαῦτα τῶν μετόχων καὶ τῆς διοικήσεως : διότι ἡ ἐπιχείρησις δὲν ἔχει ἄμεσον σχέσιν μόνον μετὰ πράγματα, ἀλλὰ καὶ μετὰ ἀνθρώπινα ὄντα. Τὰ πράγματα κατασκευάζονται ὑπὸ τῶν ἀνθρωπίνων ὄντων, τουτέστιν ὑπὸ τῶν ἐργατῶν καὶ προορίζονται διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τούτων, δηλαδὴ τῶν καταναλωτῶν. Ἐν πολιτισμένον ἠθικὸν ἰδεῶδες ἀπαιτεῖ, ὅπως τὰ ἀνθρώπινα ὄντα χειρίζονται ὡς σκοποὶ καὶ οὐχὶ ὡς προϊόντα ἢ φυσικοὶ πόροι πρὸς ἐκμετάλλευσιν.

Ἐχῶ μνημονεύσει συγκεκριμένας προσεγγίσεις εἰς τοὺς ἔσωθεν ἐλέγχους — τοὺς αὐτοελέγχους, ἐὰν προτιμᾶτε. Οὗτοι ἀναχαιτίζουν τὴν κυμαινομένην φύσιν τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ ἀποτελοῦν προσπάθειαν περιορισμοῦ τῶν ὑπερβολῶν της. Ὡστόσο, οἱ ἔλεγχοι θέτουν νέον πρόβλημα : Τίνι τρόπῳ θὰ τεθοῦν οἱ ἔλεγχοι, ἐκ τῶν ἔσωθεν ἢ ἐκ τῶν ἔξωθεν, οὕτως ὥστε νὰ διατηρηθῇ ἡ ἐλευθερία ;

Ζωτικὴ δύναμις καὶ ἠθικὴ

Ἡ κατάλληλος ἰσορροπία μεταξὺ ζωτικῆς δυνάμεως καὶ ἠθικῆς εἶναι δύσκολον νὰ εὐρεθῇ. Ἡ συνειδησις ἐπιβραδύνει ἀναποφεύκτως τὴν ἐνέργειαν ἢ ὑπευθυνότητος ἐλέγχει τὴν εὐκαμψίαν προσαρμογῆς. Κατὰ πόσον, τότε, δύναται ἡ ἐπιχείρησις νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν πορείαν της, δίδουσα ἔμφασιν εἰς τὸν ἠθικὸν παράγοντα ; Οἱ ψυχολόγοι μᾶς προειδοποιοῦν ὅτι εἰς ἄκαμπτos ἢ καταπιεστικὸς ἔλεγχος δυνατὸν νὰ ἀπονεκρώσῃ τὸ ἄτομον. Ὁ ἵππεὺς πρέπει νὰ ἔχῃ σταθερὸν ἔλεγχον : ἀλλ' ἐὰν τὸ ἄλογον μαστιγωθῇ μέχρι πλήρους ὑποταγῆς καὶ ἀπωλέσῃ τὴν ζωτικότητά του, δὲν θὰ κερδίσῃ ποτὲ οἰανδήποτε ἵππο-

δρομίαν διὰ τὸν ἀναβάτην του. Κατὰ παρόμοιον τρόπον, θὰ ἦτο πτωχὴ πολιτικὴ τὸ νὰ ἐλέγχηται ἡ ἐπιχείρησις κατὰ τρόπον ὥστε νὰ ἀπωλέσῃ τὴν πορείαν της. Οἱ καλούμενοι «ληστὰι — βαρῶνοι» ἦσαν παραδείγματα ζωτικῆς δυνάμεως μὲ ἐλάχιστον ἢ ἐλλείποντα ἔλεγχον. Ἐν τούτοις, ἔαν ἡ ζωτικὴ δύναμις τῆς ἐπιχειρήσεως εἶναι ὑπὲρ τὸ δέον πειθαρχημένη, οὐδὲν τὸ σημαντικὸν — εἴτε καλὸν εἴτε κακὸν—θὰ ἐπιτυγχάνεται.

Ἡ ἀναζήτησις τῆς ἰσορροπίας μεταξὺ ἐλευθερίας καὶ ὑπευθυνότητος, τὴν ὁποίαν ἀντιμετωπίζει ὁ ἐπιχειρηματίας, εἶναι ἓν τιμὴν μέρω περισσότερον δύσκολος ἀπὸ τὴν ἰσοδύναμον τοιαύτην εἰς ἑτέρους χώρους καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν μας ἓν τῶ συνόλω της. Ἡ φύσις της ὁμως εἶναι ἡ αὐτή. Εἰς τὴν μεγάλην πάλιν τῶν καρδιῶν καὶ τῶν νοῶν τῶν ἀνθρώπων, ἡ ἰκανότης μας νὰ ἐπιτύχωμεν τὴν ἰσορροπίαν, δυνατὸν νὰ εἶναι ὁ ἀποφασιστικὸς παράγων. Ἐὰν «ἐλευθερία» σημαίη «ὑπερβολὴ» διὰ τὰ ἑκατομύρια τῶν ἀδηλώτων ἀτόμων, οἱ ὁποῖοι ὡστόσον εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ ἐπιλέξουν μεταξὺ κομμουνισμοῦ καὶ δημοκρατίας, δύνανται κάλλιστα νὰ ἀχθοῦν μὲ τὸ μέρος τῆς «πειθαρχίας» καὶ τῆς «τάξεως».

Ὁ ἐπιχειρηματίας ἔχει πολλὰ νὰ δώσῃ εἰς αὐτὴν τὴν κοινὴν ἐπιχείρησιν. Ἐὰν δυνηθῇ νὰ εὕρῃ ἀποτελεσματικὴν ἰσορροπίαν εἰς τὸν κλάδον του, θὰ ἔχῃ κάμει ἀποφασιστικὴν συνεισφοράν εἰς τὴν συνολικὴν συμπεριφοράν. Ἄλλ' εἶναι, ὡσαύτως, σημαντικὸν τὸ γεγονός ὅτι ἀναγνωρίζει ὅτι πρέπει νὰ παίξῃ ἡγετικὸν ρόλον εἰς τὸ συνολικὸν σχέδιον. Εἰς τὴν τοιαύτην του προσπάθειαν περιστοιχίζεται ὑπὸ τοῦ ἱατροῦ, τοῦ κοινωνικοῦ ἐργάτου, τοῦ δημοσίου ὑπαλλήλου, τοῦ νομικοῦ, ἀκόμη δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου. Ὅλοι εἶναι μέτοχοι τῶν κερδῶν καὶ τῶν δαπανῶν τῆς ἐλευθέρας, ρευστῆς, ὀρμητικῆς, κοινωνίας μας· ὅλοι πρέπει νὰ λάβουν μέρος εἰς τὴν συνέχισιν κατασκευῆς μιᾶς ἀρίστης—εἰς τὴν πραγματικότητά μιᾶς περισσότερον ἀρίστης—κοινωνίας.

